

Egz. archiwalny IBL

Prof. Dr. P. P. ...
...
...

Tablica

7
E. 119.

Wielmożności J. P. Profesorowi
Dro.owi Antoniemu Kolesce
ofiaruję podziękuję sobie

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСЬНІ *Ant. Kolesa*

Mgls
В

ПОЕЗИЯХ БОГДАНА ЗАЛЄСКОГО

НА ПИСАВ

ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА.

Передрук з „Записок Тов. імени Шевченка“.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 7
Tel. 26-68-83

ЛЬВІВ, 1892.

З друкарні товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

6170

Українські народні пісні в поезіях Богд. Залеского.

Літературно-критична студія Олександра Колесси.

I.

Характер поезій Богдана Залеского та цілий напрям его творчества тісно звязаний з загальним наворотом до поезії людової в європейських тогочасних літературах а передовсім з романтичними прямованями, які бачимо з початком сього століття в літературі польській та українській; тож не можемо поминути бодай загальної характеристики так званої школи української¹⁾ в польському письменстві, в котрій елемент романтичний і народний виступив в типовій формі.

Хотячи пояснити яку небудь важнішу прояву чи суспільну, чи літературну, мусимо шукати її жерела не лиш в абстракційних думках, не в самих лишень ідеях, хоть бисьмо їм яку вагу та силу приписовали, — а також в умовах життя даної суспільности, даного часу. Тож хотячи пояснити собі, в який спосіб виступила в польській літературі громадка письменників, що заявила горячу любов до України,²⁾ що малювала її найкращими красками, на які може здобутись людська уява, любовала ся українською піснею, користувалась її мотивами, старалась воскресити

¹⁾ Кажу: так званої школи української тому, бо група писателів, знана під сим іменем, не становить дійсно лінійкої окремої літературної школи. Підлягала она тим самим западно європейским впливам, приняла той сам романтичний напрям, що і другі подібні групи письменників прим. литовска з Мицкевичом. Щоби кілька разів сеї річи не розбирати, приняв я згадану назву, котра загально принята; подавши отее поясненє та застереженє думаю, що в той спосіб уникну непорозуміння.

²⁾ Залеский приміром пише в віршу п. з. „U nas inaczej“.

Boże, mój Boże, łzami modłę Ciebie,
Jak umrę daj mi Ukrainę w niebie.

в піснї славу бувальщину, славні подвиги козацтва,¹⁾ хочаби усе те порозуміти, мусимо звернути увагу не лиш на чисто літературні загально-європейські прямованя, не лиш на змаганє до індивідуалізованая народностей, не лиш на ідеї та мрії польських патріотів, що не могли і думкою здумати України, відрубної від Польщи, — але шукаючи основи тих мрій мусимо приглянутись культурному та економічному становиску Польків на Україні.

Від часу унії любельскої (р. 1569) ввійшла Україна в ближші взаємини з Польщею і від того часу зачинає до українських земель живійше напливати людність польска, котрої вплив чим раз яснійше відбивав ся на висших веретвах краєвої людности. Польонїзация сеєя взмогла ся єще по унії релігійній з р. 1596, а особливо в протягу 17 віку, при помочи польського ряду, котрий старав ся приєднувати собі рускі висші веретви урядами і надїлами. Через ті взаємини ввійшла Україна в близшу стичність із западною цивілізацією. Вплив сеї цивілізації витискає за посередництвом літератури польскої свою нестерту печать на літературі рускій почавши від 17. віку. Головними жерелами такої цивілізації були польскі школи, котрих початок сягає XVI. і XVII. віку. Першими їх заложителями були кальвіністи (Лещинські, Фірлеї) і социнняне (Пронські, Чаплицкі, Гурскі і др.); коло р. 1612 заложено в Луцку першу колегію єзуїтску, а р. 1624 основано другу колегію і конвікт для шляхти в Острозі. В першій половині XVII. віку розвинулись подібні заведеня наукові в воеводстві київскім, на Поділю і Волини. Коли р. 1773 папа Клементий XIV. скасував орден єзуїтів, сойм з р. 1775 звернув їх фонди на ціли просьвітні під зарядом т. з. комісії едукаційної. Комісія сеєя заложила школи в Кременци, Овручі, Луцку, Житомирі і т. д. З тими заведенями йшли на взаводи школи Піярів (в Межиричю залож. р. 1702) та Василян (н. п. в Люборі, Острозі, Володимирі Волинськім, в Каньові і Умані).

По поділі Польщи забрано всі позуїтські добра на користь державного скарбу, а доперва р. 1807 цар Олександр I. віддав їх на ціли просьвітні в полуднево-западній Русі. Надзїр над просьвітою припоручено в западній части Адамови Чарторискому, а в полудневій Тадейови Чацкому. Чацкїй заложив отже гімназію в Кременци р. 1805 і близько 126 шкіл народних на Україні і Поділю.²⁾

¹⁾ Розумієсь оєбїзували лиш частину козацчини, котра відповідала їх симпатїям; про се впрочім буде мова низше.

²⁾ Дані сеєї подаю по Чубиньскому: Труды етногр. статист. експеди. т. VII.

Всі сесі дати наводжу я в тій цілі, щоби показати, що в протягу майже двох століть була просьвіта на Україні, Поділю і Волини переважно в руках католицького попівства, польського або спольщеного, та польских патріотів.

Польска мова стала ся пануючою, та здобула собі право горожанства серед одинокої тоді ще рускої верстви інтелігенції — попівства.¹⁾ Говорити по польському вважало ся в тих сферах конечною умовою товарискої приличности. Такі відносини тревали до р. 1832, коли в заведенях наукових запроваджено викладовий язык великоруский, та усунено католицьке духовенство від заряду шкіл. Так отже польский елемент був на Україні, Поділю та Волини пануючим так під взглядом культурним як товариским.²⁾ Таку саму перевагу мали Поляки під взглядом суспільним та економічним.

Р. 1792 прилучено остаточно полуднево-западну часть України-Руси до Росії. Могло б здавати ся, що панованє польської шляхти в тих країнах мусить скінчитись при нових відносинах. Та не так воно склалось. Шляхта утратила вправді частину політичної власти, за те запевнено її певне панованє над мужицтвом під взглядом економічним.

Хотячи вгамувати гуртову еміграцію мужиків, котрі утікали перед твердим гнетом, не потребувала вже шляхта давати їм від часу до часу льготи, як се часто лучалось за часів річи посполитої. Тепер потребувала шляхта лишень відкликатись до уряду, а сей дуже радо давав їй поміч. При помочи ряду скрішила отже шляхта своє панованє, приборкала люд, котрий спорадично домагав ся пільги, та загарбала в свої руки величезні простори мужицкої землі.³⁾ Такій порядок змінив ся аж р. 1862, коли знесено кріпацтво.

Так отже хоть Україна під взглядом політичним підлягала рядови російському, то під взглядом економічним і культурним довго ще панували тут Поляки.

Відповідні сим умовам були погляди Поляків на Україну в перших десятках сього столітя. Опираючись на кільковіковій приналежности сього

1) Шляхта руска уже давно була винародовилась.

2) Говорю тут о т. з. висших веретвах.

3) До р. 1862 належало до Поляків:

в губ. київській	1.412	маєтків,	896.251	душ. мужицких,	$\frac{3}{4}$	усіх мужиків,	85%	усеї землі
„ подільській	1.194	„	930.927	„	$\frac{6}{7}$	„	90%	„
„ волинській	2.887	„	817.327	„	$\frac{18}{19}$	„	92%	„

Сея табличка наглядно показує панованє Поляків в сих країнах. Чубинський, Труды VII. ст. 289.

краю до Польщі, та на фактичному панованю в тій країні польскої шляхти, вважали її Поляки нерозривною частиною своєї вітчизни — краєм польським. На люд руско-український, що замешкував сею країну, зовсім они не оглядались, вважаючи його людом польським яко власність польських панів. Впрочім раховано ся з ним лишень тільки, кілько може числити ся господар із своїм інвентаром господарським. Тим меншу звертано увагу на духовий бік життя того люду.

Між тим відбувались на заході Європи важні переміни так під взглядом суспільним, як літературним. На звалищах давного ладу феодалного зачав розвиватись лад капіталістичний. Капітал, увільнений із феодалних рамок, зачав розбивати суспільність на класи приготовлюючи тим способом поле для сучасних ідей демократичних. Лібералізм, котрий з початку мав характер демократичний, зміряв до задоволення одиниці як найповнішої свободи, і сходяв ся на сій точці з новим літературним напрямом — романтизмом. Сьому напрямкови літературному сприяли не лиш події та здобутки самої революції французької, але і реакція, яка по ній наступила, і котра проти націоналізму XVIII. віку ставила засаду чувства та фантазії. Романтизм на знак даний з Англії розпочав боротьбу із спорохнавілим псевдоклясицизмом; боротьба сея скінчила ся повною побідою нового напрямку.

Сприяючи всяким змаганням індивідуального духа викликав романтизм та видвигнув права індивідуальности поодиноких народів; зачали отже романтики підносити думки та чувства, приналежні даним народам. В той спосіб романтизм ураз із політичними подіями, котрі з початку сього століття потрясли цілу Европу — розбудив та поставив ясніше питанє національне в сучасному його розумію. Тому се питанє звязане так своєю генезою як і сформованем своїх ідей із тим літературним напрямом.

Шукаючи індивідуальних прикмет даного народу в єго бувальщині та сучасному житю — знаходили їх романтики по більшій часті в переказах, звичаях та піснях народних, котрі рівночасно подавали знамениту поживу чувству та фантазії — конечним умовам романтичної поезії. Тому ішли у всіх майже народів поруч із романтичним напрямом студії етнографічні та історичні, котрі в літературах слов'янських, а передовсім українській та великорускій словесности, попередили трохи романтизм. Филі сього літературного руху, який ішов на заході Європи, зачали ся помало відбивати о береги Польщі та України, викликаючи тут аналогічні прояви.

Хоть Бродзінський не був приклонником німецького романтизму а лишень пояснював єго значіне в Німеччині, то не дасть ся заперечити,

що він власне приготував поле для розвою свого прямованя в Польщи. Головною его заслугою єсть се, що він і кількох сучасних єму людей, як Зоріян Доленґа Ходаковскій (Адам Чарноцкій) і Лях-Ширма, казав шукати романтичности в бувальщині краю, і в его памятках, в піснях та переказах люду — бо в такім лишень разі, по его думці, може поезія мати правдиву вартість, бути народною. Підлягаючи таким поглядам звернуло ся кількох талановитих мужів до згаданих жерел шукаючи вітхненя в бувальщині та характері люду тих країн, котрі замешкували, котрі були їм найліпше знані та були їм найлюбійші. Єли тепер пригадаєм собі сей лад, який з початком сього столітя панував на Україні, а котрого відповідні боки я стараю ся висше показати, єли завважаємо, що Україну, на котрій польскій елемент мав рішучу перевагу, вважали Поляки краєм польским, невідлучною ідейно хоть відірваною політично частиною своєї вітчизни, то вповні зрозумієм, чому польскі поети підлягаючи новим прямованям літературним зачали в Україні шукати матеріалів до заявленя народної індивідуальности, чому історія сього краю була для них історією рідного краю, а пісні українського люду — піснями рідного народу.

Тому розвій т. з. школи української в польському письменстві не представляє ся мені проявою так неприродною і дивною, пустою шляхоцкою забавкою, якою вважають єї декотрі українські¹⁾ та великорускі²⁾ критики, а з польских критиків В. Цибульскій.³⁾

Ті самі чувства і погляди на письменство, які бачимо у поетів литовско-польских викликали і ґрупу письменників українсько-польских.

Також прегарна природа України мусіла мати немаловажне значіне у вітхненю поетів українсько-польских. „Красна сеся земля, обставлена могилами, зрита кінськими копитами, засіяна білими кістьми, виплекала буйні плоди: непроглядне море зелені, а над ним пустку, смуток і тугу. Тільки ту розіграло ся кровавих боїв, тільки лицарских сердець застигло, тільки слави перегомоніло, що відголос її повторяли опісля довгі столітя, співали про ню бояни, рокотали гусярі, вигравали теорбаністи

¹⁾ П. Куліш: Основы р. 1862. Петерб. февр. ст. 67. і *ibid* стат: Полякамъ объ Украинцахъ.

²⁾ Филевич: І. В. Залескій, Извѣстія С. Петерб. слов. благотворит. обществ. 1886 Нр. І.

Противний погляд на сею прояву літературну заявив Пипін гл. Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ (Вѣст. Европы 1896 I. 770).

³⁾ Odczyty o poezji polskiej wyd r. 1870 (I. str. 222 223).

а коли они з часом замовкли, мусіли виступити нові сьпіваки, спадкоємці їх ліри¹⁾)

Така в головних нарисах генеза т. з. української школи, така була загальна основа тодішнього літературного руху, — на котрій з'являє ся статя Богдана Залеского²⁾).

II.

„Молодість“, пише польський поет Красіньський, — „се різьбярка, що виконує ціле жите, хоть літа її скоро минають, сліди її долота тривають вічно“.³⁾ Слова сесі мож зовсім справедливо сказати про Залеского. На цілому его житю знати сліди сеї могутчої різьбярки, а особливо на его житю психічному. — Ми приглянемо ся передовсім тим ударам її долота, з під котрих вийшла пісьня Богдана, а особливо український народний елемент в его пісьнях; таких лишень моментів будемо шукати в его біографії.

Молодість свою прожив Богдан Залеский на Україні, і то в найкращих її сторонах. Він уродив ся в селі Богатирці над рікою Собом. Позаяк мати его умерла, коли він ще був дитиною, відвіз его батько до своєї сестри Кундзічової, що мешкала в Медведівці в Каньовському повіті. Чотири-літнього хлопчика віддано до шкіл до Каньова не для науки, а радше для забави.⁴⁾ По короткому побуті в Каньові повернув він до тітки. Маючи вісім літ набрав ся він скірної хвороби, так, що тітка була приневолена віддати его до народного лікара, до знахора, старого Зуя. „Знахор сей, був то мужик український, що мешкав над Дніпром у підніжжя гори, званої „Івангора“. Мав він численну родину і кілька гожих доньок. Тут зимовою порою прибігала молодіж на вечерниці, пісьні розлягали ся по хаті при фуркотаню веретен. Малий Залеский одушевляв

¹⁾ Гл. Wojciech Grochowski: B Zaleski (Tygodnik Ilustrowany 1873. t. XI. serya II. Nr. 262. str. 2.)

За сесю спадщину прийняли ся в першій мірі письменники українсько-руські.

²⁾ Не стану я тут розказувати, як поступенно зацікавлювались Поляки Україною і Козаччиною, поминаю українські елементи, впроваджені до літератури польскої давнішими польськими поетами (С. Твардовский, В. Потоцкий), бо они не мали непосредного впливу на нову групу письменників українсько-польських.

³⁾ Młodość, bracia, jest rzeźbiarka
Co wykuwa żywot cały
Choć jej łała lecą szparki
Ślad jej w łała wiecznie trwały

⁴⁾ P. Chmielowski, *Studia i szkice z dziejów literatury polskiej*, ser. II. str. 343

ся ними, скоро влучив ся усіх на память, і безнастанно їх повторяв. Душа его, як каже, просякла наскрізь красою тих народних пісень. В хаті знахора прожив Богдан коло вісімнадцять місяців. Літо достарчувало му й інших приємностей¹⁾ „Околиця се прегарна. Над самим Дніпром недалеко Рицова — пише сам Залеский — єсть висока гора, в котрої розтвиряєсь на всі сторони чуловий просторий краєвид; люд зве сесю гору Іваном або „Івангорою“. На шпильу єї розлягли ся розвалини замку, що по переказах належав колись до Вишневецких, а опісля до Щенювских. Перед кільканадцятьма роками, коли я яко свобідне дитя перебігав сесю гору в різних напрямках, спотикав я нераз старого бандуристу²⁾, яких і нині ще, хоть рідко, мож подібати на Україні. Старець той знав безконечне множество давних переказів і радо їх оповідав³⁾. В тих то хлопячих літах стрічав Богдан в пасіках та баштанах на Україні сивих, згорблених від старости, Запорожців. „На згадку о Січі старий дід з заіскреними очима затискав кулаки кленучи Москалів. Наслухав ся я — каже Залеский — від тих старців досить ярких оповідань і пісень. Звірювали ся они мені тим радійше, що в зоріючих, зрошених сльозами оченятях ляцкого хлопчини читали співчутє“⁴⁾. Тих вісімнадцять місяців, котрі прожив Богдан у підніжя „Івангори“, се найглибший карб, який зазначила на его житю могуча різьбярка, молодість. Вражливе хлопяче серце, в котрому тоді вже скрито тліла іскорка поезії, оддічена по батькові⁴⁾ переймала скоро і вірно усі ті вражіння і пісьні, щоби їх опісля відродити перепустивши через призму своєї уяви.

Богдан Залеский спостеріг пізнійше сам на собі вплив тих вражінн молодости, а особливо українських народних пісень:

Z torbanem wyrósł ja. Dniepr, Iwanhora,
Chata gdzieś w gaju starego znachora.
Widzę och! jakbym pożegnał je wczora.
Spiewałóž ptactwo tam byle dzień biały
I znów dziewczęta z majdanu śpiewały;
To znowu męski głos wojennej chwały

1) Гл. Seweryna Duchńska: B. Zaleski, wspomnienie pośmiertne; Biblioteka Warszawska 1886. t. II. str. 240 i t. d.

2) Гл. Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego, wydanie zbiorowe przejrane przez autora, Lwów, nakł. Gubrynowicza i Schmidta r. 1887, t. II str. 56. Усі цитати подавати буду із сього виданя вишучи коротко: „Pisma, t. . . str. . .“ і т. д.

3) Pisma, t. IV. str. 97—98.

4) Батько Б. Залеского, як подав Хмельовский (Studia, II. 342) радо писав вірші.

W cześć atamanów — maciły się społem
W pieśń jedną żywą! I pieśń tę połknąłem.¹⁾

Побут у знахора, се жерело, з котрого плили найчистіші струмочки вітхення Богданового. Кілько разів діткнув ся поет крилом своєї уяви сеї чудової „країни зараня“ відмикали ся зачаровані нори, біла з них „жива пісня“ дрібними струями, та стинала ся в кристаль під пером поета. Тому так часто звертаєсь поет до сеї ^{камелі} книжки, де го „Мати-Україна сповивала пісьнями, прочуваючи єго вірлине воздушне жите“.²⁾ В прегарному „заспіві до нової поезії“ (Przygrywka do nowej poezyi) представляє поет в фантастичній формі, зближеній до світогляду українського люду, сеї вплив, який мали на нього українські пісні народні.

Щоби порозуміти „сеї заспів“, треба подати ^{себ} деяку замітку. Люд український в деяких околицях приписує русалкам дар твореня народних пісень: „Піснї не народ складає, а морекі люде (русалки). В суботу в вечір грає море, на море впливають морекі люде, що половина чоловіка а половина риби, і єспівають усяких пісень, а чумаки стоять на березі, слухають, переймають, та розвозять ті піснї по селам і городам“.³⁾ Тому „Мати-Україна“ віддала Богдана одній із тих гарних поетичних богинь на вихованє, говорячи:

„Piastuj dziecię me Rusalko!
Mlekiem dum i mleczem kwiecica
Pój do lotu mdle to cialko;
Pięknej sławy méj stólecia
Podaj do snu na obrazki
Barwą złotą i błękitną
Tęczę w okrąg niech rozkwitną,
Wszystkie ludu mego kazki!“⁴⁾

Русалка отже — се українська муза⁵⁾, се уперзоналіфкована українська людова пісня і казка: она то винестила поетичний талант Залєського. Бєли маєм слїдити за розвязкою „uwikłanej w cud zagadki“, що

¹⁾ Pisma, II. 263.

²⁾ ibid. II. 235.

³⁾ Куліш: Записки о Южной Руси Т. II. стор. 36. Подібне вірованє записанє і у других етнографів. Порівн. Чубиньскій: „Труды“ I. 211.

⁴⁾ Pisma, II. 235.

⁵⁾ Творчі спосібности приписує люд лишнь русалкам морским; Залєський вірованє се розширяв на усі русалки.

„Przygrywka“ Залєського о стілько не годить ся з вірованями українського люду, що Русалки вважають ся все елементом ворожим чоловікови, так що „Matka ukraina“ не могла би по вірованям українського люду віддавати їм Залєського на вихованє.

в душі поета „leży pod pieczęcią“, — загадки єго поетичного творчества, котрого повістею так одушевлялась сучасна єму польська суспільність, то мусимо узгляднити єще оден важний елемент. Маю тут на думці вражіння, які викликувала в душі поетовій українська природа. Вражінь тих зазнав він уже підчас свого побуту у знахора. Пізнійше, будучи в школах в Умані, відбував він з товаришами (Гощинським, Грабовеким і Грозою) часто прогульки до Грекова та Зофіївки, околиць знаних із своєї чудової краси.¹⁾ Вакації і свята переживав Залєський у свого брата Ілії в Кривци. „Кількож то разів висмикнув ся він потайки з дому; дбаючи брат шукав єго неспокійно, розсилав за ним гінців, а він тим часом лежав на могилах линучи духом в лицарську бувальщину, та в розвіженю заливав ся слезами. Слух мав він незвичайно бистрий. Ловив ним кождий шелест бурянів, колисаних літним легетом“.²⁾

Справедливо сказав про нього Міцкевич, що він „підслухав гармонію усіх творів на степах України, та переклав в піснї зачарований ритм природи“.³⁾

Лишень під впливом безпосередних вражінь міг виплинути з душі поетової такий вірний а гарний опис степу.

Szumią trawy i burzany,
O zielono wskrós, o! sino,
Jako fale wciąż kurhany
Step, a step, a rozbujany,
Morze twoje Ukraino! ⁴⁾

Шум степу виколисував в серци поета задуму, під промінєм паячого українського сонця набирали сили крила єго уяви, природа українська вляла в душу поета усі ті краски, котрими ясніють людві піснї, вилеліяні в тій самій колисці. Говорячи отже про вплив українських людвих пісень на поетичне творчество Залєського не мож поминути тих елементів, котрі ввійшли до пісень людвих і безпосередно до душі поета. Тому мусів я поставити поруч себе оба сесї роди вражінь, так як они лучили ся в душі поета, як він сам їх свідомо ставив поруч себе у своїх споминах з молодечих літ:

Kraina moja zarania
Wciąż jak piastunka w omroczu

¹⁾ Pisma, IV. 98.

²⁾ Duchńska: Bibl. Warszaw. 1886. II. str. 247.

³⁾ Adam Mickiewicz, rzecz o literaturze słowiańskiej rok drugi 1841—42, str. 238—239.

⁴⁾ Pisma, I. 221.

W dumkach do uszu podzwania
W mogiłach miga do oczu“.)

III.

Щоби докладно порозуміти значіне пісень українських в поезиях Залеского, подамо бодай в головному нарисі генезу перших фаз его поетичного творчества. Тому не спускаючи з ока головної нашої цілі увзгляднимо, о скілько се річ можлива, ті твори і прямованя літературні, котрі були для Залеского взорами, і научили его ставити перші, несміливі кроки на поли поезії.

Перші свої думки оголосив Богдан друком будучи ще в школах в Умані, з відки виїхав р. 1820. Тут уже читав він залюбки Гомера. „Читай Гомера хотьби триста разів, новий він, ніби що рана мінить ся в очах“. „Гомер — каже він — се воплочене люду“.) Любив він також читати Горация, як про се свідчить кілька его переводів пісень сього поета. Найважнішим учителем Залеского був в тому часі Іван Кохановскій, котрого поет багато разів згадує в своїх поезиях, а все з найбільшим і найщиршим поважанем і любовю. Від нього научив ся Залеский прегарної звучної мови, якою так мистецьки орудував „Іван з Чорноліса“.)

З Нестора научив ся поет много даних до історії Руси і стать руского того літописця часто виринала в его думках поруч із древним Бояном.

Na prawe śpię ucho,
To szumi coś głucho.
Na lewe, to zmora
Dwulica, rozchwiana,
Cień mnicha Nestora
I obraz Wojana.)

По думці Г. Затея⁵⁾ знав уже Богдан будучи в гімназії „Слово о полку Игоревѣ“ і то в оригіналі; єсть се річ імовірна, бо важний той памятник старорускої літератури відкрито р. 1795, а перше его видане оголошено друком р. 1800. Боян, давний поет сьпівак, про котрого згадує

1) Pisma, II. 26.

2) ibid. II. 197.

3) Кохановскій уродив ся в селі „Czarnolesie“.

4) Pisma IV. 199.

5) Hugo Zathej, Młodość Bohd. Zaleskiego, sprawozdanie III gimn. w Krakowie r. 1886, str. 6.

автор „Слова“, став ся від того часу ідеалом Залеского; імя его подибуємо на кожній майже стороні поезій Богдана. Хотячи наслідувати Бояна, присвоїв собі Залеский цілі поетичні звороти мови із Слова, писані по его думці стилем Бояна.¹⁾

Такий був засіб матеріялів поетичних Залеского, коли імя его уперве появилось в польській літературі. Перший на внів оригінальний свій твір поетичний оголосив він друком р. 1819 в часописі „Dziennik Wileński“²⁾ п. з. „Duma o Waclawie, ze śpiewu ludu wiejskiego“.

Не маємо певних відомостей, чи перед написанем сього вірша знав Залеский розправу Зоріяна Доленгі Ходаковського: „O słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem“, або Бродзінського: „O klasyczności i romantyczności“. Міг він тоді знати обі сесті студії — бо обі вийшли р. 1818.³⁾ Северина Духінська думає, що розправу Бродзінського знав уже Залеский виїжджаючи до Варшави: „Те, що му нашептали могили степові“, каже Духінська, „що зачув яко хлопчина в шумі Дніпра з вершин Івангори, знайшов усе те в сій розправі розвинене в наукову теорію. Слова Бродзінського були для нього вказівкою“.⁴⁾

¹⁾ Подаєм на се кілька примірів:

Złota duma narodowa
Bojanowej gęśli còro
Nad zielonem podzwòń siòłem
Nim roznośnij a ponura
Siwym orłem klaśniesz z gòry
Szarym wilkiem pomkniesz dołem [Pisma II. 132—133].

„Боян носив ся мислю по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом по-під облаки“ [гляди: проф. Др. Ом. Огоновский: „Слово о полку Игоревъ“, малор. перев. стор. 3.]

I roznośny śpiew to miękki
Pełną garścią rozsypywa
To jak orzeł siwy w chmury
To ku ziemi jak wilk bury

Порівн.: Огоновский „Слово“ loc. cit.

Поема Залеского п. з. „Naścia“ (Pisma, IV. 17.) відповідає уступови „Слова“ „Плач Ярославни“ [Огоновский, „Слово“, стор 19, уступ. XII.)

Однак ремінісценції із „Слова о полку Игоревъ“ і виразніші сліди впливу сього пам'ятника на Залеского, можемо завважити доперва в поемі: „Damian książę Wiśniowiecki“, надрукованім перший раз р 1826 [Dziennik Warszawski t IV. str. 300—324]

²⁾ Dzienn. Wil t. II. str. 525—528

³⁾ Перша вийшла в часоп. „Ćwiczenia naukowe“ t. II. odd. literac. Krzemieniec, w r. 1818; а друга в час. „Pamiętnik Warszawski“ (марець — липень) р. 1818.

⁴⁾ Biblioteka Warszawska, 1886, t. II., str. 250.

Чи Залеський пішов за вказівкою Бродзінського пишучи „Dumę o Waclawie“ — не можемо певно сказати. Між тим маємо під рукою матеріяли, котрі (рішучо можемо се сказати) грали важну ролю в генезі „Dumy“. В часописі „Dziennik Wileński“ з р. 1818 ¹⁾ помістив Лях-Ширма вірші: „Jaś i Zosia“ і „Zdanek i Halina“, перероблені з червоно-руських пісень народних. Вірші ті такі характеристичні, що ми їм приглянемо ся ближше.

Незвичайно важним єсть так із взгляду на час написаня, як і під взглядом змісту лист Ляха-Ширми до редактора, поміщений яко передмова до пісень. Цікавий сей лист наводжу тут в цілости, бо єсть він в польській літературі одним з найперших голосів, піднесених в справі людських пісень, і їх значіння для поезії, ²⁾ а не звернено на нього доси тої уваги, на яку заслугує.

Przesyłam W. Panu dwie dumki szczerosławiańskie, bo z podań ludu wiejskiego wzięte, i podług dwóch śpiewów ruskich do siebie dosyć podobnych osnowane. Dzięki winienem J. P. Chodakowskiemu, który nie tylko tego źródła mi użyczył, lecz i cały swój zbiór śpiewów wiejskich mozolnie zebrany do przeczytania pozwolił. Mając sposobność do przyswojenia myśli ogółu, śpiewy wiejskie składających (?), napojony ich duchem a szczególnie ponurą ich smętnością starałem się ją przelać w moje rymy nie mieszając weń bynajmniej obcych, nie pod naszym niebem urodzonych myśli, i nie odstępując nigdzie od dawniej prostoty, chyba wówczas, kiedy ona w nieokrzesaną gminność wpadała, i wyższość światła wieku naszego wymagała koniecznie jakiejś odmiany. Co się tycze dodatków, które porównyując moje dumki z dwoma tu dołączonymi śpiewami wiejskimi za pierwszym rzutem oka dostrzedz można, te zdawały mi się potrzebne dla ich zaokrąglenia, i do nadania im niejakięj wyrażistości zwłaszcza, że w podobnych pismach wolny polot wyobraźni jest dogodniejszy aniżeli niewolnicze naśladownictwo. Wszelakoż i w tem, co się dodawało, pilne miałem baczenie na to, żeby wszystko albo zgadzało się z dawnymi przesądami, zabobonnością i obyczajami, albo przynajmniej nie było im przeciwne. Pożyteczną nader byłoby rzeczą, Mości Redaktorze, gdyby się zatrudnić zbieraniem gminnych baśni, powieści, przesądów, wróżb, śpiewów i t. p.; zbieranina ta na pozór tylko nikczemna i z ułamków tylko złożona mogłaby wielce posłużyć do wyjaśnienia historyi oby-

¹⁾ Dzień. Wil. 1818. I. str. 486.

²⁾ Подаю сей лист в оригіналі, щоби задержати его форму і показати тодішний стиль польський науковий.

czajów, rzuciłaby światło na dzieje polityczne, na obrzędy religijne i bóstwa, poprzedzające naukę Chrystusa; co więcej, możeby idąc za podobieństwem sprawdziła te szerzące się w świecie wnioski: że kolebka naszego dzieciństwa i plemienia jest nad Gangesem. Oprócz tego co za nieprzebrany skarb byłby to dla rymotwórstwa naszego; wówczas to Mości Redaktorze nie zarzucanoby Dzienników, Pamiętników, Tygodników i inszych pism obcymi nam wyrażeniami, które będąc dla wielu niezrozumiałe z obojętnością bywają przyjmowane, czczem tylko napelniając uszy brzmieniem, a nie trafiając do serca i nie ogrzewając go. Na równinach słowiańskich, na polach naszych przodków między naszą bracią nastreczają się nam skromne kwiaty zachwycenia: zbierajmy je troskliwie i w duchu wdzięczności dla naszych dawnych ojców. Jeśli nie chcemy w naukach nadobnych być tylko naśladowcami, lecz i oryginalne a do tego czysto narodowe posiadać dzieła, uratujmy te starożytne zabytki, na które czas coraz ostrzejszy nastawa, i grozi zatrata. Są one szczątkami gmachu niegdyś okazałego, który runął w zwaliskach, ale może nam jeszcze do wzniesienia Świątyni Narodowości za węgielny posłużyć kamień. Zniźmy się więc pod strzechy — tam nasza sędziwa narodowość“. (D. 29 marca, 1818 r.).

Погляди, висказані в сьому листі, суть, як бачимо, відблиском сього загально-європейского прямованя, зміряючого до народности в літературі, і вказуючого на пісьні народні, яко на невичерпану і неоцінену в тім вигляді скарбницю. Натяк на Ходаковского вказує, що Ширма переняв від нього ті погляди, і встиг їх скорше оголосити друком, як заслужений Чарноцкий (Ходаковский)¹⁾, і заки ще скінчила ся друковати в часописі „Pamiętnik Warszawski“ студня Бродаїнського: „О класычности і romantyczności“.

Пригляньмож ся тепер ближше цікавим думкам Ляха Ширми, і порівнаймо їх із червонорускими взорами, щоби познакомити ся з першими того рода творами в польському письменстві. Зміст думки: „Jaś i Zosia“ подаю в винятках польських і руских.

Поїхав Івасенько на полюванє,
 Покинув свою милу на горюванє,
 Виїхав Івасенько в чистеє поле,
 А сам припав к сирій землі на спочиванє.²⁾

¹⁾ Студия Ходаковского вийшла доперва при кінці р. 1818.

²⁾ Текст галицько-руський, котрий Ширма дістав від Ходаковского, помістив в „Dzien. Wil.“ разом із своїми перекладами.

Wyjeżdżał Jasio na lowy,
 Pod nim igrał konik wrony,
 Przebywał lasy, dąbrowy,
 Dumał o Zosi tęskniony.
 Wyjechał na czyste pole,
 Puścił konika na trawę
 Sam kojąc tęsknoty i bole
 Pochylił się na murawę.

І снило му ся, що з рук злетіла му голубка (в піснї народній: „ясенький сокіл“). Ворожка пояснила ему, що сон такий віщує нещастє. Вертає Івась сейчас до дому, та не застає уже своєї милої живої.

Нїжки мої скоропадлі, чому не прийдете?

Заголосив він в розпучі:

Ручки мої біленькіі, чом не пригорнете?

Очи мої чорненькіі, чому не глянете?

Уста мої приязненькі, чом не промовите?

Moje wy letkie nożęta
 Czemu więcej nie chodzicie?
 Moje wy białe ręczęta,
 Już wy mnie nie przytulicie!
 W tych ustach przy twoim boku
 Czerpałem słodycz obficie,
 Zgasło już niebo w twem oku,
 Nie miłe teraz mi życie.

На тїм і кінчить ся руска народна піснь; але поет співавє дальше. „Jaś“ з жалю вмирає. Ховають їх в одній могилї.. Закінченє сеї думки Ширми написанє в дусї балад романтичних:

Gdzie się ich wznosi mogiła
 Rosną dwie brzozy płaczące,
 Jedna do drugiej pochyła
 Gałązki z sobą łączące (?)

Tam przy księżycu poświęacie (?)
 Dwa gołąbków przylatywa,
 Siada jak siostra przy bracie
 Dzióbkami się pogłaskiwa.

Widziano takżє na jawie
 Jak ten gołąb, gołębica
 W niebo wzlatują w postawie
 Mdlawój, jak promień księżycza ..

Друга думка: „Zdanek i Halina“ має подібний зміст, і в подібний спосіб переклав її Лях-Ширма. Подаю найкраще місце з тексту малоруского і відповідний уступ із думки Ширми.

Ах (? — чому не „Ой!“ як звичайно?) тещеньку, голубоньку,
 Снів ся мені сон дивненький,
 Що на мій дім пчолы впали.
 На подвірє зоря впала
 З двору зазуля вилинула...
 Ах синочку, мій зятеньку,
 Їдь же скоро до домоньку
 Мавш дома пригодоньку:
 Бо пчолоньки то сльозоньки,
 А зіронька дитинонька,
 А зазуленька — Марисевька...

Śniło mi się, jakby pszczoły
 Uciekały we dwa roje,
 Pierścień się rozpadł na polu,
 Gwiazda spadła na wieś moją.
 Ach zięciu, mój miły synie (?)
 Jedźże, jedźże do twój żony,
 Przygoda ciebie nie minie,
 Znajdziesz żal nieutulony.
 Bo lecących pszczoł dwa roje,
 To płynących łez dwa zdroje
 A twój pierścień rozłamany
 Ślubu wiązek rozerwany.
 Gwiazdy, co z nieba spadają
 W pogodnej wieczornej dobie,
 Te niestety oznaczają,
 Że ktoś z ludzi poległ w grobie.

З тих наведених уступів можна переконати ся, о скільки Лях-Ширма, беручи до своїх думок материял з малоруских пісень народних, придержував ся поглядів, висказаних в листі до редактора „Dziennika Wil.“

Думки сесі а особливо лист до редактора мали по моїй думці не-звичайний вплив на Залеского, і становили, як я на се вже натякнув, сильну принуку до написаня „Dumy o Waclawie“. Що Залеский знав

„Dziennik Wileński“ свідчить про се та обставина, що в кілька місяців пізнійше, як появились думки Ширми, надруковав поет в „Dzien. Wil.“ свої переклади і „Dumę o Waclawie“; а що знав думки, о котрі нам ходить, свідчить про се велика схожість стилю „Dumy o Wacl.“ і думок Ширми.

Ідучи отже дорогою, вказаною єму Ляхом-Ширмою, взяв поет основу до своєї „Dumy o Wacl.“ з народної української пісні, додаючи так як Ширма під заголовком слова: „ze śpiewu ludu wiejskiego“¹⁾. Таку народну пісню, котра становить головну ткань поеми Залеского, знаходимо у Максимовича.²⁾ Подаєм її в цілости:

Збирали ся комісарі
 Під царські палати,
 Пишуть листи на Україну
 Під аршини брати.
 Записали на Україні
 Вдовиного сина,
 Ой тож козак уродливий
 Доходить аршина.
 Ой зачує ж стара ньєнка
 Івасєва мати,
 Ой де тебе, мій синочку,
 Я маю сховати?
 На щож мене, матусенько,
 Ти маєш ховати,
 Буду тобі із столиці
 Червонії слати.
 На щож мені мій синочку
 Червонії твої,
 Що нікому поховати
 Головоньки моїй.
 Поховають моя нене
 Тебе добрі люде,
 Ой як мене молодого
 До тебе не буде.
 Вдовиин синок вдовиченко
 Коня наповає,

¹⁾ Слово „думка“ перший раз в польському письменстві бачимо у Ширми.

²⁾ Українськія народнія пісні, изданнія М. Максимовичемъ, Москва, р. 1834.
 ч. I. ст. 132

Ёго ньька старенькая
 В вікно виглядає.
     Вдови синок вдовиченко
     Коника сідлає,
 Ёго ньька старенькая
     Крижом упадає.
 Вдови синок вдовиченко
 З двора виїздає,
 Ёго ньька старесенька
 За стремен хапає.
     Ой в гóроді Очакові
     Вдарили із лука,
     Да вже тобі вдовин сину
     З матерю розлука.
 У гóроді Очакові
 Вдарили з гармати,
 Ужеж тобі вдовин сину
 Неньки не видати...

Якже переробив Залеский сесею пісенью відповідно до своїх тодішніх поглядів і свого стилю?

Передовсім старає ся він розвинути ті мотиви, котрі знайшов, в заязку лишень, в народній піснї. Але чи на тїм ёго „Duma“ зискала?

Поет зачинає думу описом переполоху, який настав в краю в наслідок нападу ворогів і бранки рекрутів:

Wrogі w około śmierć sieją,
 Wzmąga się wojna, lud smuci,
 Młodzi wieśniacy truchleją
 Z świętej wolności wyzuci.

Не менче лякали ся і ті, що утікали перед бранкою. Слова народної піснї: „Ой деж тебе мій синочку я маю сховати“, розвинув поет в бомбастичну строфу:

Losu nieszczęsne ofiary
 Stronią od domów rodziny,
 Kryją się w gadów pieczary
 W lasów okropnych gęstwiny...

Не бояв ся бранки лишень Івась-вдовиченко, перехрещений у Залєського на „Wacława“ так, як у Ляха-Ширми Івась на „Zdanka“.

Wacław sam tylko spokojny
 Wacław zdrów, silny i młody,

Zdał się stworzonym do wojny
 Jednak nie rzucił zagrody.
 Jego więc z wioski w rekruty
 Dziedzic przeznacza strwożony.

Працанє з матерею, розпуку бідної вдови, так по майстерски змалювану в народній піснї, розводнив поет вибухами млавої сентиментальности, котрі заняли му 14 строф. Штуки розбовтуваня народних пісень научив ся Залєський мабуть у Ляха-Ширми, у котрого 2 або 4 вірші припадають на оден вірш людвої піснї. Певно також під впливом Ширми, котрий радив робити зміни в піснях народних „kiedy one w nieokrzesaną gminność wpadają, lub kiedy światłość wieku naszego wymaga takiej zmiany“ — повипускав або поперекручував Залєський не до пізнаня найкращчі уступи людвої піснї.

Цїла „Duma o Waclawie“, а особливо єї закінченє ясно говорить, — що Залєський був повиком в тім родї поезїї, і не мав навіть перед собою виднійших взорів. Не вдумав ся він ще в сею тайну, що позволяє народному єспївакови короткими словами богато сказати; не відчув ще духа тих асиндетичних сполучень, що дають слухаючому нагоду перелетїти думкою цілу чергу подїй, котрих треба додумати ся між реченнями синтактично з собою не повязаними. З сього непорозумїня виплила слїдуюча хиба, яку бачимо в тїй поемї Залєського.

В народній піснї слїдує безпосередно по працаню Івася-вдовиченка з матерею натак про єго смерть :

Ой в городі Очакові
 Вдарили з гармати,
 Уже тобі вдовин сину
 Неньки не видати...

Польський поет зрозумїв сесї слова так, що сейчас відставлено рекрута до табору воєнного, де вже кипїла борба... і з відси то пішла ціла неприродність слїдуючої строфи :

Wtem do obozu przybywa,
 Gdy już wzajemnie walczone,
 Więzów stargano ogniwa
 Stawać do boju zlecono.
 Kule wyparte z dział świszczą i t. p.

„Waclaw“-а, пробитого багнетом, ховають в могилї, котру „весна стрїють цвїтами — а роса наповне бальзамом“ „Над ним єспїває соловїї піснєю свободи — ратаї вихвалєє єго славну смерть“.

В деяких місцях „Dumy o Waclawie“ бачимо ремінісценцію української народної думи „О Коновченці“¹⁾; а слова

Pada, już serce nie bije
Zawarł na zawsze powieki,
Lecz w ustach współbraci żyje
I w nich żyć będzie na wieki,

слова сесі суть слагим відгомонам звичайного закінчення українських дум народних, (котре бачимо і в думі „О Коновченці“).

Полягла козацька, молодецька голова
Як од вітру на степену трава:
Слава не вмере, не поляже,
Лицарство козацьке всякому розкаже.²⁾

„Duma o Waclawie“ не єсть, як бачимо, в польському письменстві ніякою новістю під взглядом оброблення предмету, хоть основу єї становить народна пісня. Не видно в ній жадної із пізнійших прикмет стилю Залеского. З думи сесі „віє ще духом“, як каже Хмельовський „клясично ідилічним“. В ній видно ще явну непевність в виборі взорів: „Соловій — Боян“ боре ся ще тут о пальму першешства із Горацийом“.³⁾ „Метрум (L^{uu} L^{uu} L^u)“, виписане перед сею думою, а котрого пильно придержував ся Залеский, свідчить, що він корыстав із оживлених тоді розправ о ритмічності польского язика, які тоді провадили в Варшаві Крулїковський, Ельснер і Бродзїнський, доказує, що уже з самого початку свого творчества дбав Залеский про музикальний бік поезії“.⁴⁾

IV.

Року 1820 наступив зворот в житю поета, котрий рішучо вплинув на напрям єго поетичного творчества. Того року вибрав ся Залеский

1) Максимович, Украинск. народ. пѣсни Москва, 1834 I. 50.

2) Максимович. Украинск. народ. пѣс. Моск. 1834, т. I. стр. 50.

3) „J. Bohd. Zaleski“, napisał I. G. B. Przegląd Tygodniowy, Warszawa, 1878.

4) Piotr Chmielowski, Studya i Szkice, II. 348—349.

Подаю часто цитати із ріжних критиків, що писали про Залеского, бо пересказуючи власними словами те, що уже другі сказали в якійсь справі, а що треба сказати — пошивав би ся я в чужі пера. Взглядом поглядів ріжнородних критиків Залеского стараюсь я по можности віднести ся критично — а спосіб, в який я уживаю якоїсь виписки, вказує на становиско, яке я взглядом неї занимаю. Цитати сесі мають ще і тую ціль, щоби познакомити читачів бедаї в части із літературою, що відносить ся до писань Залеского, щоби показати, як віднеслась взглядом них польска критика, та о скілько оцінено ті поезії з боку, з якого я їх розбираю.

із своїми приятелями Гощинським і Грабовським до Варшави, де і даліше
лучив їх як найсердечніший стосунок, що пробивавсь в слідуєчих сло-
вах Залеського :

Bohdan, Seweryn¹⁾, Michał²⁾, między nami trzema
Odgrywa się osobne niejako poema,
Wszyscy trzej, bo rówieśni, z jednego my gniazda
Porwali się do lotu, i jedna nam gwiazda.³⁾

Многоважне значінє мала для молодого поета дружба із Мальчев-
ским, Бродзінським і Мохнацким. Они то не давали попасти в апатию
поетови, що тужив за своєю Україною, они оживляли єго духом свого
таланту, як сьвідчить про се отсей уступ поезій Богдана :

Jako barwinek gdzieś z bujnej ziemiicy
W piasek wszczepiony schnąć zacząłem wczesnie.
Kaźmierz Brodziński, Mochnacki Maurycy
Chuchali do mnie w zamroźne wciąż pleśnie,
Chuchali inni młodzi rówiennicy.⁴⁾

Насамперед познакомив ся Залеський із автором поеми „Wiesław“,
в котрім знайшов правдивого приятеля і порадирика. Імя Бродзінського
було тоді вже голосне. Був він як той дуб, що стояв на границі двох
епох. Корінєм своїм приріє він ще до старого клясичного ґрунту, а ко-
парами взіє ся в епоху романтизму. На тих конарах, що вдирали ся
уже в будучину, оперла ся до висшого сьмільйшого лету ціла громада по-
етів-романтиків, межи котрими був і Залеський. Се переходове становиско
Бродзінського найліпше характеризують слідуєчі єго слова : „Пієнї на-
родні були початком поезії і суть найкращим єї жерелом; коли черпа-
єсь поезию в пієнь і обичаїв людю, надає ся їй знамя ориґінальности.
Штука, що творить цілість із пієнь народних (як Гомер Іліяду) увіко-
вічнєє заравом і характер народу і єго культуру. Томуж, — если єсть
обовязком поета в просьвіченому столітїю шанувати „ґуст“ загалу, то ще
святїйшим єсть єго обовязком черпати в пієнь людю, як із натури, ха-
рактер і обичаї народу. Видимо отже, що Бродзінський зовсім не думав
рішучо зривати із дотеперішною літературною традицією із „ґустами
загалу“ — і се становить пень єго літературної діяльности, котрий за-
коренив ся в бувальщині; галузе-ж, що вибігає в будучий период поль-
скої поезії — се простота і чувство, котре поставив на місце конвен-

¹⁾ Seweryn Goszczyński.

²⁾ Michał Grabowski.

³⁾ Pisma, II. 103.

⁴⁾ Pisma, II. str. 204. — вірш п. з. „Roślinka“.

ціональної штуки і псевдоклясичних понять, — се елемент народний і людовий, котрому старав ся він забезпечити панованє в літературі. Наукові свої теорії убирав Бродзінський часто в поетичну форму. Слідуючі его вірші виражають лишень ярче знані его слова про романтизм:

„Romantycznością naszą są“ i t. p.:

Na jakiej ziemi, z jakim ludem żyjesz razem,
 Takiego twoje pienia niech będą obrazem.
 Ty ceniąc wszędzie piękność własną śpiewaj ziemię
 Wspólne w czuciu, przygodach i zwyczajach plemię,
 Ruiny, smutne świadki dawnej duchów chwały,
 Mogiły, co z ojczyzną synów pogrzebały,
 Śledź zgasłych ojców czyny; łańcuchem niezłomnym
 Sprząż dawną miłość kraju z plemieniem potomnym,
 W ziomkach ucz się znać ludzi, z nich czerpaj natchnienie,
 Ich uczuciem wzbudzone im poświęcaj pienie.

З тими засадами годять ся так під взглядом змісту як і форми усі поезії Бродзінського.

Трудно їм відмовити правдивого чувства і простоти, чим могли користно різнитись від виманерованих, і по більшій часті на зимно роблених, віршів псевдоклясиків; але з тим всім не були самі поезії Бродзінського спосібні викликати який-небудь переворот в користь правдивої поезії. Не могли они потрясати душами. Бродзінський не мав сили потрібної до сеї цілі, бракувало му одушевлення і взнеслости, не доставало му і творчої фантазії, прикмети, котрою вірші найбільше мабуть зднують собі і підбивають серця.¹⁾

Посвятив я може за много місця Бродзінському; однак думаю, що не відступив від річи кладучи особливо натиск на се, як задивляв ся сеї поет і критик на пісьні людові, яку ролю визначував він їм в літературі, який отже міг він під тим взглядом мати вплив на Б. Залєського, а се має для нас перворядне значінє.

Виложені отже погляди Бродзінського, хоть звернули уми молодого покоління поетів на поле поезії народної і людової, хоть вщенили в них любов до рідного краю, до его могил, его ланів і степів, его славної бувальщини, не могли вповні відповісти бурливим чувствам молодіжи. Не диво отже, що в тім часі, „коли в Варшаві панове Дмоховський і Домінік Лісецький вважались поетами, кількох молодців майже дітей, незнаних і стоячих в тіни, тужило за інчою поезиєю, мріло о ній, і мало колись рішучо вплинути на її реформу.“

¹⁾ Adam Belcikowski : Ze studyów nad literaturą polską, Warszawa, 1886 str. 434.

„З відкиж взяло ся у сеї молодіжї бажанє чогось новішого і оснóвнїшого як завмираючий клясицизм? Чи знали де другу поезию? Чи дійшли до того через основне знанє теорії і засіб придбаной науки? Чи знали про реформу, що зачалась, і тоді вже майже довершилась заграничними артистами і критиками? — Зовсім ні!“ Усі сесї питання завдамо собі і ми, так як їх собі завдав М. Грабовський¹⁾; але відповідь наша випаде трохи інакше.

За відповідь нехай нам послужать наведені висше погляди Бродзінського на поезию. В них могли молоді поети знайти відблиск сеї літературної еволюції, яка довершувалась на западі. Талант поетів мав зділати се, чого не в силі був довершити Бродзінський; палка душа поетів могла зірвати, а дійсно зірвала звязь, яка лучила їх із спорохнавилою літературною традицією, і виповіла війну тим „дугам загалу“, супроти котрих не важив ся і не мав сили виступити Бродзінський.

Трудно отже сказати ураз з Грабовским, що „наша (т. є. польска) т. з. романтична поезия має свій початок не в наслідованю Німців, не в теориях Шлеглівских“. Правда, що „вийшла она сьвіжа і гарна із живого жерела, із народних людових поезий“²⁾ але ті теорії Німців і в загалі нові літературні прямованя, що обгорнули вже були з початком сього столїтя цілу славянщину, становили в руках Бродзінського і Ходаковського те чародійне бильце, котрим они, хоть не дуже сильно вдарили в закамєнілу скелю літературної традиції, отворили живе жерело нового літературного руху в Польщи.

Усе те, що сказали ми в сьому уступі, означає ближше атмосферу, якою віддихав Залєський в Варшаві, і під впливом котрої розвинув ся єго поетичний талант, — вказує сесю струю, що потягала Залєського до народної поезії.³⁾

Заки приступимо до подрібного розбору тих поезій Залєського, в котрих бачимо вплив українських пісень народних, мусимо звернути ще

¹⁾ Literatura i krytyka, Wilno, 1837, cz. II. str. 103—4.

²⁾ *ibid.* II. 105.

³⁾ Говорячи про сесї матеріяли, що вплинули на розвій людового, а передовсім українського елемента в поезиях Залєського, мусимо застерегчись супроти погляду Вінк. Поля, [Pamiętnik do (?) literatury polskiej XIX. w r 1866, str. 345] будьтоби „поезії і думки Падури давали камертон новій польській літературі“, будьтоби „доперва по Падурі міг появितись Залєський“. Що слова сесї зовсім хибні, доказав уже Г. Затеї (H. Zathy, sprawozd. dyr. III. gimn. w Krakowie 1886, str. 10—12) і Пишін в розправі: Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ, Вѣстникъ Европы 1886. I. 768.

увагу на тоту загальну охоту до збирання пісень і переказів людських, яку бачимо з початку цього століття в цілій славянщині.

Рух сей викликали на європейському континенті особливо твори Гердера „Über Ossian und die Lieder alter Völker 1773; Aehnlichkeit der mittleren englischen u. deutschen Dichtkunst; Vorrede zu den Volksliedern; Stimmen der Völker in Liedern.

У Сербів вже р. 1814—1815 вийшли „Мала престо народна славно српска пјеснарица“, Вука Стефановича Караджича; р. 1823—1824 вийшли того самого автора: „Народне српске пјесме“ (3 т.)

У Чехів появились „Slovanske narodni pјsnie sobrané F. L. Šelakovskym“ доперва р. 1822, 1825, 1827.

Словацка збірка Шафарика п. з. „Pіsni swietske lidu slovenskeho“ вийшла р. 1823, — 1827.

Найчисленніші збірники пісень народних бачимо в тім часі в словесности велико-руській, н. п. збірники Данілова, видані Калайдовичом р. 1818, — Попова, р. 1819, — Калаталіна 1810, Прача (з музикою) р. 1815. і др. В першій мірі заслугує на увагу збірник кн. Цертелєва: „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пјесень р. 1819. С. Петербургъ¹⁾).

Побіч збірника Цертелєва, котрий складає ся виключно із мало-руських, українських дум, знаходить ся кілька українських пісень у Прача²⁾ а також в збірці Челяковського з р. 1822.³⁾

В польській літературі здибуємо з початку етнографічні матеріали, що відносять ся до люду галицко-руського. В часописі: Pamiętnik Warszawski з р. 1805 бачимо статю: „Swactwa, wesela, urodziny, chrzciny ludu na Rusi Czerwonej“. Р. 1811 видав І. Червіньський „Opis obycajów ludu ruskiego okolicy zadniestrzańskiej między Stryjem a Łomnicą“. В часоп. „Pielgrzym Lwowski“ р. 1821 бачимо кілька галицко-руських пісень і дві українські. Про думки Ширми говорив я обширніше. Велику частину пісень, назбираних Зоряном Доленюю Ходаковским (Адамом Чарноцким), оголосив Максимович доперва р. 1827 і 1834. Про пі-

¹⁾ Передмова до українських дум Цертелєва була вже оголошена р. 1818. в 45. ч „Сына отечества“ [Гл. Дашкевич. Отзывъ о сочиненіи Петрова; Очерки исторіи украинской литературы XIX. стол.] Записки импер. акад. наукъ, С. Петерб. 1889, т. LIX. стр. 118

²⁾ „Собраніє русскихъ народныхъ пјесень, полож. на музику Ив. Прачемъ. Петерб. 1815“.

³⁾ Гл „Отзывъ“ Дашкевича. в „Запискахъ“ стр. 154.

війші збірники пісень не згадую, бо они не входять в обем нашого предмету.

Відгомін усіх тих заходів коло збирання пісень народних цілого того „гамору славянського“ відбивався і о Варшаву, де в часоп.: „Pamiętnik Warszawski“ появлялись польські переклади пісень чеських, сербських і литовських переважно з під пера К. Бродзінського¹⁾.

Для Залеського зовсім не був байдужний сей „гамір славянський“ як про се свідчать отсі его слова:

Lubuję bardzo w słowiańskim ja gwarze.
 Klaskam od mogił w krąg na rozgraniczu,
 Tak Szafarzyku, tak, tak Kopitarze,
 Pieśni hej dawaj Wuku Karadziczu,
 Resz tę my powiem guślary-gęślarze.²⁾

„Від давна вже полюбив я, пише Залеський на другому місці,³⁾ всякі без ріжницї народні піснї; відчуваю також їх мужеску погідність, простоту, спокій рільничий і тисячі блискучі прикмети тих „бїтучих, повних чувства і природности, духових творів славянських народів“.

Але повернім до пісень українських. Вичислені етнографічні збірники, що вийшли перед р. 1827, (т. є. перед збірником пісень Максимовича) суть невеликі, і не численні. Не міг з них отже Залеський много скористати, особливо, що певно не всі були ему відомі. Крім думок Ляха Ширми міг поет знати, і знав дійсно, як се пізнійше побачимо, також збірник кн. Цертелєва (1819).

Велике має значінє в історії малорускої етнографії оперетка Івана Котляревського: „Наталка Полтавка“, на котру під тим взглядом доси не звернено уваги. В знаменитому, як на свій час, творі українського поета бачимо вставлені в текст також людові українські піснї, з котрих 7. полишено без змін⁴⁾, а в 5-ох бачимо мотиви народних пісень, перетворені відповідно до тексту оперети.⁵⁾

²⁾ Chmielowski, Szkice II. 352.

³⁾ Pisma II. 201.

⁴⁾ ibid. II. 56.

⁴⁾ „Дід рудий, баба руда“ [Руска бібліотека т. I. стр. 81].

„Чого вода каламутна (ibid. стр. 96.)

„Та йшов козак з Дону та до дому“ (ibid. 105).

„Ворекло річка невеличка“ (ibid. 105).

„Гомін, гомін по діброві“ (ibid. 93).

„У сусїда хата біла“ (ibid. 102).

„Ой під вишнею та під черешнею“ (84)

⁵⁾ „Видно шляхи полтавекї“ (ibid. 81).

„Ой мати, мати серце не вважає“ (89).

Згадую на цьому місці про „Натальку Полтавку“ тому, що твір сей надруковано р. 1819¹⁾ а позаяк імя Котляревського, автора славної „Енеїди“, голосне тоді було по всій Україні, міг отже і Б. Залеский знати сей твір будучи тоді в Умані, в школі Василян. „Наталка Полтавка“ єсть для нас особливо тим важна, що мотиви чотирох пісень народних, котрі в ній поміщено, бачимо в поезіях Б. Залеского, як про се ще подрібно поговоримо.

Отсе і усі друковані збірники пісень народних, з котрих міг користати Залеский до виходу першого виданя збірника Максимовича (р. 1827), котрий зробив велике вражінє на поетів українсько-руських²⁾ і українсько-польських, і котрий знав також Б. Залеский.³⁾ Другі народні українські пісьні, другі українські материяли, яких мотиви завважали би ми в поезіях Залеского, написаних до р. 1827, мусимо почислити на карбтих живих безпосередних вражінь, котрих зазнав поет в молодости, а котрі старав ся я списати в II. часті отсеї студії.

Впрочім, розбираючи подрібно стосунок поезій Залеского до українських пісень народних, будем старатись, о скілько се річ можлива, вказати ті жерела, з котрих міг Залеский знати відповідну народну українську пісьню.

V.

Подавши в головних нарисах образ того літературного руху, серед котрого жив Залеский в Варшаві, мусимо ще звернути увагу на ті психічні пружини, що викликали єго вітхненє.

Такою найєщільнішою пружиною була єго туга за рідною стороною, за своєю гарною, дорогою Україною. Поет ловив кождий подув українського вітру і єму звіряв ся із своїми думками:

Uslysz wietrze me zakłęcia,
Bądź jak byłeś powiernikiem,

„Сонце пізенько, вечер близенько“ (97).

„Віють вітри, віють буйні“ (78)

„Віє вітер горою“ (101)

згораних поритрієнних друком
Мотиви розстрієнних пісень бачимо в поезіях Залеского.

¹⁾ Сьогож року виставлено Нат. Полт.“ в Харкові на сцені. (порівн. Історія літератури рускої Ом. Огоновського, II. (а) 207.)

²⁾ Гляд. слова М. Максимовича у вступному слові до виданя пісень народ. з р. 1834.

³⁾ Pisma, IV. 99.

Nieś wrazenia, od dziecięcia
Niedzielone nigdy z nikiem.¹⁾

А душа поета, кілька разів залетіла в країну споминів, приносила му все дорогий гостинець з України:

Myśl owa miłszych minionych dni
Gdzie jeno pomknie tęskna czy pusta
Z dumką to szumką wraca na usta.²⁾

Одною із найгарніших думок, які принесла ему тужлива гадка з країни вражинь молодечих — єсть: „Nieszczęśliwa rodzina“.³⁾

Який же зміст сеї думки? Незгода зробила родину нещасливою. Вітчим знущаєсь над дітьми своєї жінки і виганяє їх з хати. Мати з жалем виправляє сина свого в світ і в чужу далеку країну. Сестри проводять брата і прощають ся з ним ревно. Подробиці сього пращани подам дальше, порівнюючи сею думку Залеського з відповідними народними пісьнями.

Виїзд козака на чужину і розлука єго з матерею і сестрами ста-] *ub*
новить улюблену тему українських пісень народних. В збірнику Максимовича з р. 1827 знаходимо думку, котра своїм змістом, а навіть ритмом, пригадує „Нещасливу родину“⁴⁾; зачинає ся она ось як:

Гомін, гомін по діброві
Туман поле покриває
Мати сина проганяє.⁵⁾

В пісьні тій нема лишень поданих причин, для котрих мати каже синові покидати родину. Варіант тої самої пісьні записаний Бол. Поповским вказує на незгоду в родині, яку зазначив в своїй думці і Залеський.

Туман яром покотив ся,
Батько з сином посварив ся
Іди сину геть від мене
Через тебе сварка в мене.

¹⁾ Pisma, I. 182.

²⁾ *ibid.* IV. 205.

³⁾ Докладний заголовок сеї думки звучить: „Nieszczęśliwa rodzina“, „dumka ukraińska“. Написав її Залеський р 1820 (по думці Дашкевича, „Отзывъ о сочин. Петрова“, Записк имп. акад. наукъ въ Петерб. т. LIX. стр. 185.) Nieszcz. Rodz. видана перний раз р. 1822 в часоп „Pamiętnik Warszawski“ (т. I. стр. 4–6)

⁴⁾ На се звернув увагу уже М. Грабовекій: „Literatura i krytyka“, (Wilno 1837, t. II 66.)

⁵⁾ Малороссійскія пьєси изд. Максимовичемъ, Москва, 1827, стр. 5–6.

Твоя жінка сварливая
 До роботи лїнивая.
 Прощай батько, прощай мати
 Через тебе йду в салдати.¹⁾

Як у Залеского, так само і в обох варіантах народної пісні про-
 щують ся з братом сестри, та виносять єму зброю :

Старша сестра коня веде,
 А підстарша зброю несе,
 А найменша випитує,
 Коли брате з війська прийдеш?

Сцена сея повтараєсь у всіх піснях народних, в котрих описуєсь
 виїзд козака на війну. Залеский кладучи в уста матери слова : „Oto konia
 masz i zbroję“²⁾ опустил одно із найкращих місць української пісні.
 Закінчене думки Залеского годить ся із духом народної пісні, хоть
 Богдан уживає інших образів до віддання тої самої гадки :

Возьми сестро піску жменю,
 Посій єго на каменю,
 Ходи к йому з зіроньками,
 Поливай го слезоньками
 Коли сестро пісок зійде,
 Тоді брат твій з війська прийде.³⁾

Prędzej w źródle wyschnie woda
 Góra wzbije się z mogiły
 Niż go ujrzy ta zagroda
 Niż powróci Ruślan miły.⁴⁾

Варіанти тої самої пісні подибуємо у Чубінського⁵⁾ і Головац-
 кого.⁶⁾ Відмінну групу варіантів, що мають ту саму основу, але інше
 метрум, бачимо у Чубінського⁷⁾ і Максимовича.⁸⁾

¹⁾ Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, Kraków, t. VIII. „Pieśni ludu
 ruskiego“.

²⁾ Pisma, I 172.

³⁾ Вар. Максимовича.

⁴⁾ Pisma, I 162.

⁵⁾ Труды этнографическо-статистической экспедиции т. V., стр. 890, N. 460.

⁶⁾ Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси т. III. (I) ст. 12, Nr. 9.

⁷⁾ Труды, V. Стор. 881. Nr. 444, 454, 487, 456.

⁸⁾ „Малоросс. пѣсни“ 1827, стр. 6 - 7. Мусимо звертати увагу на різні вари-
 янти, бо не знаємо яка відміна сеї пісні знана була Залескому.

Сеї тип варіантів тої пісні починає у Максимовича:

Ой мала мати сина сокола
Вигодувала, до війська дала.

Сцена роздуки в ній зовсім така сама, як в варіантах, з котрих ми бачили винятки.

Найгарніший однак і найповніший варіант сеї пісні бачимо в збірнику Цертелєва: „Опыт собранія малороссійскихъ пѣсень“¹⁾ — передрукований опісля в обох виданях пісень народних Максимовича.²⁾ Пісня сеся значно рїзнить ся від попередних цілим своїм укладом. Будова згаданих варіантів єсть строфова, метрум одностайне; сесяж відміна єсть типовою українською думкою, має чисто епічний характер, метрична її будова нерівномірна, вірші не однакі, містячі в собі то більше то менше число тонічних стіп. Зміст її вказує однак на се, що она єсть лишень варіантом наведеної висше пісні, як се впрочім завважав уже М. Максимович.³⁾

Гарна сеся дума відограла по моїй думці найважнішу роль в генезі віршів Залєського: „Nieszczęśliwa rodzina“ і „Wzgórek pożegnania“, [Сеся друга поезія єсть пізнішою редакцією думки „Nieszczęśliwa rodzina“⁴⁾.] Міг її Залєський знати не лишень з уст народу, але і з друкованого тоді вже збірника кн. Цертелєва (1819). Тому подаю тут сеєю думу в цілости, порівнюючи деякі її уступи з аналогічними місцями поеми: „Wzgórek pożegnania“.

В неділю рано-порано не во всі дзвони дзвонили,
Як у вдовиному дому гомонїли,
Лихий вітчим козаченька молодого лав,
Мати сину слїзно промовляє.
Іди ти сину межи чужїї люде,
Чи не ліпше тобі сину на чужинї буде?
Нехай тебе чужий батько, синочку, не лав,
Щастя твого козацкого на вік не збавляє!

Уступ сеї з невеличкими змінами становить початок думки „Nieszczęśliwa rodzina“. Пишучи „Wzgórek pożegnania“, попустив поет поводи своїї фантазії, і навіязуючи лишень до змісту думки утворив по-

¹⁾ С. Петербургъ р. 1819. стр. 57—58.

²⁾ „Малоросс. пѣс.“ Моск. 1827. стор. 21, 22; „Украинскія народ. пѣсни“ Москв. 1834, ч. I. стр. 61—62.

³⁾ „Укр. нар. пѣс.“ ч. I. стр. 61.

⁴⁾ „Wzgórek pożegnania“ надруковано перший раз р. 1823 в часоп. „Austrea“ т. III, 210—213.

чаток оригінальний. Прегарний єсть тут опис самої „могили розлуки“ і українського поранку. Вітхненє однак поета видимо слабше в тїм місци, де зачинають ся наріканя матери. Вірш набирає знов сили, коли наближавсь до текету української думи.

Cieężko serce matki boli,
Gdy oddala dziecko z domu;
Cieężej jeszcze, gdy w niedoli
Da przewodzić nad nim komu!

Тяжко, тяжко мені тебе
З дому одправляти,
А ще тяжше біля себе
В знегоді держати.
Хоть підеш ти на чужину
Сльози мені лити,
Хоть заставлю тебе сину
По всяк час тужити.
То старша сестра копиченька виводить,
Середня зброю срібну виносить,
Що найменша ридає
Словами промавляє:
З якої тебе брате
Сторононьки ждати?
Чи од чистого поля,
Чи од Чорного моря,
Чи од славного Запорожя?

Залеский так в тій думці як і в поперед розбираній не скористав із усіх поетичних уступів української думи. Із ділої тої майстерської часті бачимо у Залеского лишень слова :

Kiedy z którój ciebie strony
Będę bracie wyglądała?

Відповідь, яку козак дає сестрі, містить в собі ту саму думку, що послідня строфа обох поезій Залеского, а котра в „Wzgórku pożegnania“ ось як звучить :

Prędzěj w źródle wyschnie woda
Góra się z mogily wzbije
Niż go ujrzy siostra młoda,
Niż go ujrzą oczy czyje.

Аналогічні слова української думи суть трохи відмінні від наведених вже варіантів сеї піснї :

Возьми сестро жовтого піску,
 Та посій ти сестро на білому камні,
 Коли буде сестро жовтий пісок виростати
 Зеленим барвінком камінь устеляти,
 В тот час буду сестро до вас перебувати!
 Бо як тяжко на безводі
 Рибі проживати,
 Так тяжко на чужині
 Безрідному пробувати.
 То тебе промовляв,
 На коня сідав,
 Опрощення приймав,
 Смутно з двора отцівського козак виїздив;
 Довго вони на могилі ¹⁾ край села стояли,
 Довго, довго козаченька вічми провозжали,
 А ще довше вони его дома оплакали.

Последні вірші думи розвинув Залеський в отсі гарні строфи:

Łzy się w oku lśnią Ruslana
 Po zielonój spojrzal niwie,
 Padł przed matką na kolana,
 Ucałował siostrę tkliwie.

Dosiadł konia, z miejsca rusza,
 Fale bujnych traw przegania,
 Wiatr powieki mu osusza,
 Wiatr zapiera w piersi lkania.

Długo matka, siostry stały
 Prowadziły go oczyma,
 Coraz dalej, jeszcze mały
 Jeszcze mgli się i już niema...²⁾

Зміст отже думок п. з. „Wzgórek pożegnania“ і „Nieszczęśliwa rodzina“, і поодинокі уступи оповідання суть як бачилисьмо свобідним переспівом наведеної української думи³⁾; ритм обох поезій Залеського єсть такий самий, як в агаданій уже піснї:

„Гомін, гомін по діброві“.

¹⁾ Тому „wzgórek pożegnania“.

²⁾ Pisma, I. 176, 177. \

³⁾ Для порівняння подаєм еще один варіант сеї думи, котрий єсть значно певніший від попередного. Він описує дальше події, які наступили по відїзді козака

Если обі сесі думки порівняємо із поперед розбіраною думою „O Wasławie“, то побачимо вже значний поступ що до поетичної техніки, стилю і артистичного почуття. В думці „Wzgórek pożegnania“ виступають

з дому. Сей варіант записаний М. Костомаровим в Харківській губернії єсть доказом, як розповсюджена була по Україні сесея пісня. Подаю її із збірника Чубинського. [Труди, т. V, стр. 849. Ч. 414.]

„В неділю раною зорею до Божих церков задзвонено,
Як у новім дворі раніш того говорено :
Як чужий отець вторий названий чуже дитя кляне, проглинає,
Долю его козацьку, молодецьку зневажає.
За хліб за сіль нарікає, з домівки зганяє :
Его мати стара, жаліслива була, словами промовляла :
Ой сину мій, вдовиченку бездольний, безщасний !
Не велю я тобі за вторим отцем жити, проживати,
Нехай не буде тебе отець названий клясти, проклинати,
Долю твою козацьку зневажати,
За хліб за сіль дорікати, з домівки зганяти ;
А велю я тобі в чужу сторону одізджати.
То він з своєю матір'ю опрощення приймає,
У чужу сторону одізджає,
Та в чужій стороні живе, проживає.
Нікого перед собою в вічі видом не видає,
Ні отця, ні матери, ні родини кривної, сердечної.
Тільки має родину кривну, сердечну жінку дружину
То він словами промовляє : дружино кривно сердечна !
На своїй стороні мати старая
Чи мені піти, чи поїхати, її одвідати !
То жінка зачуває
Словами промовляє :
Ти те знаєш, те й відаєш.
То скоро став вдовиченко на коня сідати,
Скоро став вдовиченко з двора зізжати,
Під ним коник спіткнеть ся.
То вдовиченко промовить словами, сльозами обільзеть ся :
Не знаю, чи буду я свою матір живу заставати.
Та скоро став вдовиченко четвертої неділеньки
До второго названого отця прибувати ;
Став вторий отець названий на зустріч его вихожати.
Отжего панове молодці, якже то Господь чоловікові привів,
Що з чужої сторони далекої прибував
Свою матір стару при смерті заставав !
Скоро его мати старая на Божій постели вздріла
На своє лице християнське хрест собі положила.
Чогож я бажала, того і діждала.
Сина свого при смерті у вічі повидала“.

уже яснійші проблески таланту Богдана, і перші проби того звучного ритму і легкого мальовничого стилю, властивого пізнішим його поезіям.

Приневолений тотожністю предмету, який бачимо в обох ^{що це} про-сто розбираних думках, відступив я від порядку хронологічного і генетичного.

В прогалині часу, межі написанем думки „Nieszczęśliwa rodzina“ (1820) і „Wzgórk-a pożegnania“ (1822—1823) написав Залеский кілька пісень, оснований по думці Хмельовского¹⁾ на канві поезії людової. До таких творів зачисляє сей критик такі вірші, як „Ludmiła“²⁾, „Lubor“³⁾ і „Arab u mogiły konia“.⁴⁾

„Lubor“ се баяда написана в душі Гетого або других тодішних німецьких романтиків. Українського народного елементу в ній хіба тільки, що німецькі „Wald^{sein}“ заступлено тут українськими русалками, і то не що до понять лишень що до назви.

Вірш „Arab u mogiły konia“, если в загалі оснований на тлі яких пісень народних, то хіба арабських. Загадковим твором єсть „Ludmiła“. Наколиб не слова: „Duma z pieśni ukraińskiej“, які помістив автор під заголовком, то ніхто не впаив би на думку, що „дума“ сеся може мати щось спільного з народною українською піснею. Слова сеєї спонукали мене шукати (розумієсь надармо) по збірниках українських пісень за думкою, котра би бодай змістом нагадувала „Ludmil“-у; бо солодко-кислий, бомбастичний стиль сеї „думи“ єсть зовсім чужий українським пісням. За примір нехай нам послужать отсі строфи:

Przeszły pogodne me chwile
Już ja nie żyję dla świata,
Anioł mój już mię odlata,
Szczęście me znajdę w mogile.

Wtem z nagłą zrywa się burza
Wichry w około zawyły,
Trzasł grom w opokę Ludmiły
Razem ich w Dnieprze ponurza.⁵⁾

Ті „pogodne chwile“, „odlatujące anioły“, „gromy trzaskające w opokę Ludmiły“, не могли би знайтись в українській народній пісні.

1) Studya, II. 352.

2) Надруковано перший раз в часоп.: „Pamiętnik Warszawski“, p. 1822, т. I. 115—117.

3) ibid. II. 130—132.

4) Надруковано перший раз в часопісеі: „Pamiętnik Warszawski“ p. 1822, т. III. 9—11.

5) Pisma, I. 167.

VI.

Перед думкою: „Wzgórek pożegnania“ написав Залеский також „fragment z rycerskiego rapsodu“ п. з. Janusz Bieniawski.¹⁾

Хмельовский, говорячи про „Людмилу“ і другі що йно згадані твори Залеского, завважав в них брак спеціального, українського типу. „Тип сей появляєсь, хоть дуже ще невиразно, в „фрагменті“ п. з. „Janusz Bieniawski“. Мусимо признати, що в згаданих творах дійсно нема спеціального українського типу; але если го критик бачить в „Янушу“, а особливо в „думці про гетьмана Косіньского“, в такому разі справді не знаю, що розумів Хмельовский під „спеціальним українським типом“. Если критик мав тут на думці духа української народної поезії, то дошукав го ся ледви в кількох стрічках фрагменту п. з. „Януш“, а не знайде го зовсім в „Думі про Косіньского“. Так понятій український тип бачимо лишень в кількох дрібнійших думках Залеского, котрі суть майже дословними переводами пісень українських, а про котрі поговоримо ще пізнійше. Еслиж Хмельовский тими словами називає спеціальний, Залескому лишень властивий, стиль поетичний, то і в такому разі значно виразнійше виступає він в думці: „Nieszczęśliwa rodzina“, а особливо в віршу п. з. „Wzgórek pożegnania“, як в фрагменті „Janusz Bieniawski“, або „Думі про Косіньского“. Стильом фрагменту „Janusz“ вернув ся Залеский далеко взад до XVII. або до XVIII. столітя в часи клясицизму, як се впрочім побачимо. Не многі лишень місця становлять в тім вигляді виняток, і тому суть в дивній суперечности із цілостію „рапсоду“.

Если возьмемо на увагу зміст сеї поеми, то переконаєм ся, що він взятий із українських дум народних. М. Грабовский, говорячи про свої подорожі по Україні²⁾ і описуючи вражінє, яке на нього зробили пісньї українські, видані Максимовичом, патякує на думу про „Федора Безродного“, котра по єму думці містить в собі много таких подробиць, які бачимо в фрагменті п. з. „Janusz Bieniawski.“ — „Зачав я“, каже Грабовский, „з жадобою читати збірник Максимовича, але ледви міг я дочитати першої думи про „Федора Безродного“ і другої про „Утечу

¹⁾ Написаний сей вірш р. 1822 (гл. Pisma, I, 142) видрукований перший раз р. 1822 в часоп: „Pamiętnik Warszawski“ т. IV. 161—170.

²⁾ Коли М. Грабовский відбував сею подорож, не звати; в кождім разі по р. 1834, як про се свідчить згадка про пісньї народні, видані Максимовичом 1834 р., і про „Думу о Федорі Безроднім“, котра в тім виданю пісень поміщена на першому місци.

трох братів з Азова“ — книжка випала мені з рук. Що се єсть? Де я знаю щось так дуже подібного? Так! Але чиж може бути? Ні! Не помиляюсь! Се „рапсод лицарекій“ Залєського я знаю, що єсть так подібний до сих дум. Не лишень єго дух єсть такий самий, але навіть і подробиці, той похорон, сеся яма, копана шаблями, земля виношена приполами, ті свисти семипядних пищівок (sic!)¹⁾, ті сурми, сеся зазуля, що за сестру і матір оплакує забитого козака“.²⁾

Лишаючи собі на пізнійше відповідь на питань, чи „Janusz Bieniawski“ відповідає духови народної думи про „Федора Безродного“, мусимо признати Грабовському, що декотрі подробиці, котрі він наводить, дійсно бачимо в думі „Про Федора Безродного“ в збірнику Максимовича³⁾ а ще виразнійше в варіантах сеї думи, які поміщені у В. Антоновича і М. Драгоманова.⁴⁾ Однак се лишень поодинокі поетичні фрази, а не зміст. А мусимо при тім завважати, що наколиб Грабовському зараз по прочитаню другої думи в Збірнику Максимовича не була „книжка з рук випала“,⁵⁾ то прочитавши також девяту думу про „Ів. Коновченка“³⁾ був би в ній знайшов не лише згадані фрази, але і зміст фрагменту „Janusz Bieniawski“. Пригляньмо ся ближше тій українській думі.

Полковник Хвильоненко збирає добровольців на війну з Татарами. Довідалась про се вдова, що жила в Черкасах, а боячись, щоби син її не пішов на війну, сховала єго зброю і коня. Відважний Коновченко не хотячи, щоби єго товариші називали „гречкосієм“, поспішає мимо того до табору. Тут під проводом полковника дав ся він Татарам добре в знаки. По борбі бенкет. Коновченко підхмеливши собі, шукає заціпки з Татарами. Мов сокіл яструбів жене він поперед себе бісурманців, але відбившись від товаришів гине в борбі. Лишень кінь єго вірний приборг задиханий до табору. Пізнали козаки коня Коновченка і вилітають, щоби трупа єго відбити з рук невірних. Розігнавши Татар, справляють Коновченкови похорон козацький. Мати дармо чекає дома єдиного сина.

В фрагменті Залєського „Janusz Bieniawski“ не бачимо змісту цілої думи про „Коновченка“. Може бути, що пропущена частина мала стано-

¹⁾ В оригіналі у Грабовського і Залєського: „siedmiopiędzych piszczalek świsty“.

²⁾ „Literatura i krytyka“, Wilno, 1837. II. str. 109—110.

³⁾ Москва, 1834, I. 7.

⁴⁾ Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями В. Антоновича и М. Драгоманова, Кієвъ 1874, т. I. вар. А. стор. 249 вірші 31—35; вар. Б. стор. 250, вірші 38—44; вар. Е. стор. 254, в. 79—89.

⁵⁾ Literat i kryt. II. 309.

⁶⁾ „Дума объ Иванѣ Коновченкѣ“, Максимовичъ, Моск. 1834. I. 52—56.

вити основу других уступів сего „рапсоду лицарського“, з котрого надруковано лишень фрагмент.

Поет зачинає фрагмент тою сценою, коли кінь Януша жене через долину і впадає до табору.

„Wpadł do taboru, zarżał radośnie (może żalosiście?)
Staął, krwią bryzga, bokami rusza“...

Прочитаймо відповідний уступ української думи :

То добрий кінь до табору прибігає,
По куреням гуляє,
Гострими копитами землю копає,
Смутно ржучи козака свого викликає ;
То Хвильоненко тебе зачував,
З намета свого виступав,
Словами промовляв :
Отсе ви братці недобре зробили,
Що напилото козака гуляти пустили,
Мов ви самі його з сьвіта згубили.
Добре ви дбайте, оруже заправляйте,
Бісурманів од тіла козацького отбивайте.
Бо вже не даром козацький кінь по табору гуляє,
Мабуть Івася Коновченка на сьвіті не має...

В подібний спосіб описує Залеський рух, який настав у таборі, скоро там з'явився кінь Бєнявського :

Patrzcie no, patrzcie, to koń Janusza!
Wnet wybiegł hetman, wojsko ucichło,
Prędko starszyznę zwołał na radę,
Zginął Bieniawski! Pędźmy co rychło
Tatarzy blisko, pomścijmy zdradę.

Тут слідує довгий, бо займаючий більше як 30 строф, опис погоні і борби. Зміст тих строф бачимо в отсїм уступі української думи :

То козаки тебе зачували,
На долину найскорше поспішали,
Бісурманів од тіла козацького отбивали.

Коли вже відбили трупа Януша з рук бісурман тоді гетьман слухає оповідання якогось „вірного бранця“ („wiernego jeńca“) про Бєнявського :

Jak w nosy z wrogiem bój był okrutny,
Jak obskoczono zewsząd młodzieńca,
Jak dzielnie walczył, jak schwytytan w bitwie
Zniósł mężnem sercem ból, rany, męki.

В українській думі народній маємо плястичний опис лицарских діл Коновченка, котрий відповідає подіям, натякненим лишень в що йно наведеній часті поеми Залеського :

То не вихор по Черкені-долині гуляє,
 То не сизий орел ястребів ганяє,
 Вдовиченко-Коновченко на воронім коні розїжджає,
 Мечем своїм як блискавка сяє,
 Трех Татар-янічар з коней збиває,
 Тодї шаблю булатну опускає,
 Козакам лицарство своє вихваляє,
 Беспечне по долині розїжджає.
 Бісурманів на сьміх підоймає,
 То безбожні бісурмане тее зачували,
 Гнівом Божим, сараною на козака налітали,
 Шаблями, пістолями смертні рани дарували.

В поемі Залеського слїдує дальше знов не вміру довгий і неприродний похід із тілом забитого Януша і опис его похорону. Деякі місця сього опису зближені до відповідних частий української думи, але численні додатки автора стирають із сього уступу характеристичні прикмети народної піснї :

I wnet szablami ziemię zaryli
 Miękką murawę w darniach złożono
 Kopia i kopia po krótkiej chwili
 Zimne już matki gotowe łono.
 Przy cichych modłach zwłoki spuszczają
 Z zwłokami zbroja rycerza łniąca
 Kruszą się włócznie, szable pękają,
 Z brzękiem się ziemia o stal roztrąca.
 Potem się spiesznie rozpierzchli razem,
 Z nad wody skały i drzewo wloką,
 Ziemia nad ziemią i głaz nad głazem
 Wznoszą się wyżej, wyżej wysoko.
 Grób już usnuty; — z rycerskiej zbroi
 Krzyż urobiony łni się żalobny,
 Każdy na szabli oparty stoi
 Czekaając tylko na śpiew pogrobnny:
 Wraz kołatkotłów, twardych surm grzmoty
 Siedmiopiędziowych piszczałek świsty
 Rozniosły wszędy pienie tęsknoty,
 I tak grzmi głośno hymn uroczysty:

Подав я сей уступ в цілости, щоби показати, як серед навпів клясичних віршів никнуть підчерпнені місця взяті із слідуочної частини української думи :

Шаблями, надїлками суходїл копали,
Шалками, приполами переть виїрали,¹⁾
Івасю Коновченку могилу насипали
В семипядні пицалї гримали,²⁾
В суремки жалїбно вигравали,
Славу козацьку вихваляли.

Так само розпливають ся в „hymnie uroczytym“ наведені вже висше слова думи :

Полягла козацька, молодецька голова і т. д.³⁾

Слова сеї ще раз відозвали ся слабим відгомном в закінченю „лицарского рапеоду“.

Wszystko minęło, lecz stoją mogiły,
Skon mężnych w dumach nie przestaje słynać,
Za wdzięczność przodków, i za hymn tak miły
Któżby z was bracia wahał się dziś zginać?

Говорячи про народні українські елементи в сїй поемі Залеского трудно поминути слїдуючих стрічок найбільше ще споріднених з духом української пісні:

Za siostry matkę, tkliwie w pobliżu
Z gruszy kukulka kwili ponura,
Ważąc się sokół usiadł na krzyżu
I zasępiony nastrzępia pióra.

Перші дві стрічки подибуємо в думі „Про побіг трох братів із Азова“.

Де се взялась сиза зазуленька
В головках сїдала, жалїбно кувала
Як сестра брата, або мати сина оплакала⁴⁾

Згадку про „zasępionego sokoła“ міг поета знайти в слїдуючих віршах думи „Про бурю на Чорному морю“.

¹⁾ Стрічки сеї зовсім не бачимо в поемі Залеского; мимо того Ірабовскій написав запалившись: „ta ziemia wynoszona połami“ (Liter. i kryt. cz. II. 109).

²⁾ Залеский а за ним і Ірабовскій говорять про якийсь „свист семипядних пицавок (siedmiopiędziowych piszczałek świsty), між тим дума описує лук семипядних стрільб; пицаль-рушниця.

³⁾ Гл. стр. 142. сеї студії.

⁴⁾ Максимович, „Укр. пьес.“ I. 13.

Ясненський сокіл жалібно квилить, проквіляє,
Смутно себе має.¹⁾

„Яким же способом міг Залеский довідатись про всі ті подробиці місцевости? о всіх тих красках української поезії?“ — питає Грабовський навівши згадані місця із „фрагменту“ „Janusz Bieniawski“.

Загальна відповідь на се містить ся в II. і IV. части сеї студії. Позаяк однак М. Грабовский єсть одним із найперших (що до часу) критиків Залеского, вважаєсь великим знатоком України, її історії і поезії, позаяк на нього покликають ся майже усі польські критики, що пишуть про Залеского, мусимо глибше застановитись над відповідею, яку дає Грабовский на згадані питання.

„Що Залеский знав з цілої України? — від Кривця до Уманя — а опісля зовсім її стратив з очий межі тісними варшавськими улицями... Знаю, що міг би хто сказати: Мав пісень українських під рукою. Але ніякого збірника пісень українських р. 1820 або 1821 не було²⁾. Чув їх на Україні! Певно що чув, так як всі ми чули, ми всі, що родилисьмо ся, або виховали ся на Україні, т. є. чулисьмо більше пугу, як слова, або, вели і слова, то лишень кількох найзвичайніших пісень; і многож нам з того в голові і в пам'яті лишилось? Але таке пояснюванє собі диву, не могло мати ніякої вартости у мене, що так і бачу ще тісну комнату в напів опущеній тоді палаті Красінських, за „железною брамою“, де мешкав в тім часі Б. Залеский, і де читав мені перший раз свій рапсод голосом дроячим від зворушеня під впливом що йно довершеної креації. Що він тоді умів і знав, які мав средста помічні, чим живив свій поетичний талант, було мені се дуже добре відоме. За девять десятин відповідав там геній! Душа поета пересякнула гармонією українського воздуху, і як звучний інструмент музичний відозвала ся, коли захотів, досконалим відгомном рідного краю. Але який се мусить бути геній, що так знаменито, і так сильно понимає житє і сьвіт від себе далекий, що малюючи его уживає власне тих самих красок, котрих без его відомости (!) ужила в тій цілі людова поезія, найріднійше воплоченє того житя?! Єсть се увага, котра відкриває глибину генія в поемі. Сей феномен поезії Б. Залеского єсть для мене тим менче понятним, що о его дійности я сильно переконаний!³⁾

¹⁾ *ibid.* I. 15.

²⁾ Чи були в тім часі які збірники українських пісень, се бачили ми в ч. IV., впрочім, про се ще поговоримо; але Грабовский подає хибну дату написаня „Януша Беньявского“. В виданю львівськім, виданім під надзором самого автора, поданий рік 1822 (*Pisma*, I. 142.)

³⁾ *Literatura i krytyka*, Wilno, 1837, II. стор. 110—111.

Аналіза поглядів цього критика на Залеського може нам кинути трохи світла на питання, що мають для нас на цьому місці чи мале значінє.

Уже загальне становиско, з якого дивить ся Грабовский на поетичне творчество, не може нам подобатись. Трудно згодитись на се, щоби не зовсім для нас зрозумілі прояви психічні, які бачимо у поетів, пояснювати зараз чудом-дивом, та усе класти на карб непонятого генія. З сего, що ми часом не в силі пізнати природних причин якоїсь прояви, зовсім ще не виходить, щоби їх не було! Геній єсть надовсе чоловіком; він виправді взносить ся (що до скількості т. є. степеня) деякими прикметами духа понад звичайних людей, але і він мусить підлягати тим самим психічним законам, яким підлягає усякий чоловік. Кожда єго думка мусить мати і у него свої причини природні, — свою історію.

Если отже вглянемо ближше в обставини, серед яких написав Залеський ті поетичні фрази, котрими так одушевляєсь Грабовский, — то облетять усі ті серпанки чудовности, якими обвішано українсько-польского поета. Се ми вже по части показали.

Не лишень причини прояви, але і саму прояву зрозумів Грабовский хибно говорячи, що Залеський малює жите такими краскам, якими користуєсь без єго відомости народна українська поезія. Кілька фраз не становить ще духа і барви поезії. Сьпівати ж несвідомо так, як сьпіває люд, не потрафить ніхто, хіба частина сього людю. Щоби пісьня якогось поета була вповні народною, треба, щоби поет кромі людowego сьвітогляду не мав уже ніяких інчих відомостей. А як ріка не може в зад вернутись, так не може чоловік зійти на низший ступінь духового розвою — котрий уже раз перейшов.

Повно отже разячої пересади в тих словах Грабовского, де він говорить, що Залеський „нічого не наслідовав і повтаряв із людовой пісьні“¹⁾, що пісьня єго утворилась так само, як у творців народної поезії, і що Залеський єсть органом козаччини.²⁾ Органом ані козаччини, ані українского людю не був, і не міг бути навіть Шевченко³⁾, котрий

¹⁾ На другому знов місци (Liter. i kryt. II. 51.) сам Грабовский признає, що „в думках „Wzgórek pożegnania“ і „Nieszczęśliwa rodzina“ Залеський наслідовав, а радше переведив українські пісьні“.

²⁾ Literat. i kryt. II. 107.

³⁾ Згадую тут про Шевченка, бо Залеський дуже радо порівнював себе з нашим Тарасом. В віршу п. з. „Mogiła Tarasowa“ говорить Залеський, що они оба виховали ся серед звуків людовой пісьні:

половину свого життя перебув в мужьцькій хаті серед кріпацької неволі своєї родини, а про котрого також з пересадою пишеться, що він сьпівав так, як би сьпівав сам люд український. [Куліш, листи з хутора]. Тим менше можна се сказати про Залеского. А і тих кілька зворотів і порівнянь народних, які бачимо в єго поезіях не могли там знайти ся чудом, як се ми вже бачили розбираючи поеми: „Duma o Waclawie“, „Nieszczęśliwa rodzina“, „Wzgórek pożegnania“ і „Janusz Bieniawski“, як се ще впрочім ліпше пізнаємо.

Душа поета „пересякнувши гармонією українського воздуха“ могла „відозватись досконалим відгомном“ малюючи сей воздух. А щоби могла відозватись відгомном пісень, мусіла насякнути пісьнями, без взгляду на се, чи безпосередно з уст люду, чи посередно із етнографічних збірників. Зміст дум, в котрих надibuємо згадані людові елементи, наводить нас на жерело, з котрого они взяті.

Описали ми вже докладно обставини, серед котрих познакомив ся Залеский з українською поезією народною. На се зовсім не треба знати цілої України, як думає Грабовский. На просторі між Кривецьом а Уманем міг Залеский пізнати все, що сотворила народна муза на всій Україні.¹⁾ Не знаю, чому Грабовский не може поняти, що Залеский міг щось

Piastunką nam była jego дума [jego „Nauma, якогось видуманого кобзари]
Nim serca rozbrzmiały w swojej nucie,
Czem ziemia nasiąkała lat koleją;
Rodzinych powieści woń i krasa
Zarówno zwierciadła się i wieją
Wśród dumy i mojej i Tarasa.

Межи поемами т. з. „історичними“ Залеского і Шевченка єсть деяка схожість, а іменно на тій точці, що і Залеский і Шевченко ідеалізував козаччину [розумієсь, що Шевченко ідеалізував єї з боку зовсім протинного, як Залеский]. Щож тикаєсь других поезій, основаних на житю українського люду, або на тлі українських пісень народних, що тикаєсь загальної характеристики їх творів, то глибокі під взглядом змісту і чувства, з реальних фактів життя зачерпнені, а слабші під взглядом зверхньої форми поезії Шевченка становлять виразний і яркий контраст до легких поверховних, фантастичних, незначних по своєму змістови — а майстерських по своїй формі поезій Залеского. Щоби могли орудувати тими прикметами української поезії народної, якими орудував Шевченко, щоби викинути так як він в глибину життя люду — треба, як каже Залеский:

Trzeba z wiarą swego ludu
Boleć długo jak on boli.
Jak on łukać łyzy w niewoli [Pisma, IV. 56].

А Залеский не мав до того нагоди..

¹⁾ Що так єсть, що пісні народні з незвиклою скоростію розходять ся по цілім просторі, який замешкує люд малоруский, переконав ся я лично, коли в моїх

трохи більше зятимити собі, як саму лишень нуту пісень. Хто бачив, як 7—8 літній селянський хлопчина потрафить цілими годинами сьпівати (розумієсь з пам'яті) пісьні, котрих має невичерпаний засіб, той зовсім не буде дивувати ся, що вражливий а спосібний Залеский міг їх також много научити ся на пам'ять.¹⁾ Впрочім, если би навіть зовсім забув ті пісьні, о котрі нам ходить, (розумієсь, если їх знав з уст люду), то міг їх собі пригадати із друкованих збірників. Вправді Грабовский думає, що р. 1820 або 1821 не було ще збірників українських пісень народних, ми однак доказали вже по части, а докажемо зараз докладно, що критик грубо помилив ся, і тих, що на нього покликувались, в блуд впровадив. Навіть В. Цибульский, котрий виразив ся про Грабовского, що він „мав талант подивляти дрібні річи, а правдиву велич збував мимоходом“,²⁾ Цибульский, котрий з таким легковаженєм критикував поезію Залеского, що І. Крашевский мусів за ним вставлятись,³⁾ — пішов в тім взгляді слідом Грабовского, подивляючи Залеского за се, будьтоби він сьпівав в душі народних пісень в тім часі, коли збірників таких пісень ще не було.⁴⁾

Між тим уже р. 1819 вийшов в Петербурзі збірник кн. Цертелєва, п. з. „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсеней“, про котрий ми уже згадували. Міг отже Залеский знати сей збірник ще будучи в Умані, а в кождім разі знав го в перших літах свого побуту в Варшаві, коли писав поезію, котрі ми розбирали.

В збірнику тим бачимо знані нам уже думи про смерть Івана Ковчєнка,⁵⁾ про Федора Безродного,⁶⁾ про побіг трох братів із Азова, і другі, усї отже, о котрі нам ходить. Що Залескому знаний був збірник Цертелєва, сьвідчать про се слїдуючі дані:

У вступному слові до українських дум звертає Цертелєв увагу на

майже очам записав І. К. в однім галицкім селі коло 500 довших, а до 2000 дрібнійших (т. з. „Коломийок“) пісень народних, котрих варіянти ($\frac{2}{3}$ ч.) можна побачити в збірниках пісень українських. (Часть тих пісень видав І. К. в „Zbiórze wiadomości do antropologii krajowej“, т. XIII)

¹⁾ Що їх поет много знав на пам'ять, про се сьвідчать спомини Духинської (гл. стор. 7 сеї розправи).

²⁾ Wojciech Cybulski, odczyty o poezyi polskiej w pierw. połowie XIX. wieku, т. I. стр. 222.

³⁾ W. Cybulski, Odczyty o poezyi polskiej, т. I. str. 232.

⁴⁾ ibid. стр. 231.

⁵⁾ „Опытъ“ стр. 30—36. [Дума сея відносить ся до р. 1684. Пор. Літ. Самовид. стор. 74; „Collectanea“ Łękańskiego, 1825, т. II. 182—186].

⁶⁾ ibid. стор. 48—50.

деякі краці їх уступи. Усі майже ті гарні виписки з дум ввійшли до поезій Залеского. Н. п. на стор. 8 подає Цертелєв знаний нам уже уступ з думи про побіг трох братів із Азова: „Де се взялась сиза зазуленька“ і т. д. Увагу подану на тім місці, що зазуля єсть у Малоросів символом смутку помістив Залеский коло відповідного уступу „лицареского рапсоду“ н. з. „Janusz Bieniawski“.¹⁾ Дальше наводить Цертелєв кілька уступів із думи про Коновченка,²⁾ котрі ураз з увагами видавця становлять гарну цілість, зовсім подібну по своєму змісту до „Януша Бєнявєскогo“. Навіть порядок задержав Залеский такий самий, який бачимо у Цертелєва; він зачинає так само оповіданє хвилиєю, коли кінь убитого лицаря влітає до табору. Поет не поминув ані одного місця думи, на котре звернув увагу Цертелєв, — лишень розвинув ті уступи ширше. Ще докладнїйше розбирає Цертелєв думу „про виїзд козака з родинного дому“. Кождий, хто прочитає сєсю частину вступного слова до українських дум, переконає ся, що она мала в гєнезі думки Залеского „Wzgórek pożegnania“ не менше може значінє як сама згадана дума.

Усе се доказує, що те, що Залеский ужив кількох поетичних фраз, які подибуєм в українських народних піснях, не єсть таким „непонятним дивом“, яке в тім бачить Грабоєвский.

Що фрази ті, мимо змісту взятого з української думи, не надають поємі Залеского „Janusz Bieniawski“ характеру народної думи можемо переконати ся хотьби із отсих уступів:

Jak kiedy w nocu grom w dąb uderzy,
Lecą gałęzie na dół od wierzcha,
Po całym borze rozgłos się szerzy,
Po całym borze liść się rozpierzcha,
Pierzchnął Tatarzyn...³⁾

Tu, tu grób stanie; w trąbki zagrali
I każdy w miejscu stoi jak wryty,
Zajęknął z nagła las chrzęstem stali
Błask jak błysk gromów przemknął drzew szczyty.⁴⁾

З тих віршів, котрі суть пробою стилю „рапсоду“, віє ще духом класичних авторів латинських і грецьких, з під котрих впливу Залеский не в силі ще був тоді увільнитись.

¹⁾ Pisma, I. 155.

²⁾ „Опытъ собр.“ стор. 10—11.

³⁾ Pisma, I. 148.

⁴⁾ ibid. I. 153.

А „Hymn wieczysty“ що зачинаєсь словами :

Tego pamięć wiecznie droga
Kto od strzały ginie wroga
Kupi śmiercią za krew blizny
Łaskę nieba i ojczyzny,

Цимн сей міг би бути сьміло, як завважав Г. Затеї,¹⁾ твором Фр. Моравського, в котрого поезиях ніхто певно не схоче шукати духа української народної поезії.

Коли уже говоримо про „фрагмент з лицарського рапсоду“, котрого основу становить українська дума історична, пригляньмо ся другим того роду поезиям Богдана Залеского.²⁾

Лицарсько козацкі думи Залеского, се твори, в котрих елемент людвий і історичний так дивно перепутаний з ілюзійними вигадками самого поета, що хочачи, щоби читач розглянув ся в тому хаосі, мусли би ми посвятити їм значно більше місця, як нам на се позваляють рамки нинішньої теми. Поперестанемо тому на загальній їх характеристикі, з котрої покажесь, якій може бути стосунок сих творів до українських пісень історичних. Щобиж характеристика сея була безсторонною, а при тім короткою, покористуюсь тут словами найзнатніших критиків, котрі писали про поезії Залеского.

„Трудно нам собі нині уявити“, каже Пипін,³⁾ „яким способом могла для польського письменника достарчувати поетичного матеріалу українська народність, котрої судьба переповнена такими недвозначно ворожими відносинами взглядом Польци, котрі дали початок до упадку Польци. Ціла річ полягає на тім, що звертаючись до народности і історії української брав її поет лишень з того боку, котрий відповідав его вла-

¹⁾ H. Zathy: Sprawozd. III. gimn. w Krakowie r. 1886 str. 17.

²⁾ До р. 1823, т. є. до часу, коли Залеский написав „Wzgórek pożegnania“, розбирали ми его твори в генетичній звязі звертаючи увагу на розвій его поетичного таланту і на всі впливи, які в тім часі відбилися на душі і творах Богдана. В той спосіб старали ся ми вияснити бодай найважнішу фазу духового розвою Залеского, фазу переходову, коли зачав ся у нього вильовувати ему лишень властивий рід поетичного творчества і стилю. Хочачи однак дальше точно придержуватись генетичного методу мусілибсьмо, при зростаючому творчестві Залеского, мати на увазі більше число поем, а се вивело би нас далеко поза границі нашої теми. Метод такий мав би ще і тую недогідність, що не знаємо докладно дат написаня деяких поем З тої причини мусимо дальше придержуватись порядку річевого, котрий буде впливати із самої суги розбираних поем.

³⁾ Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ. Вѣстникъ Европы, 1886. I. 758—759.

сним історичним поглядам, брав ті періоди, коли то давні реєстрові і надворне козацтво організувалось під знаменами польських гетьманів і панів, коли враз з ними боролось супроти Татар і Турків. Розумієсь, що те козацтво, котре мало відповідати симпатіям Поляка, було козацтвом видуманим; в ньому ідеалізовано незвичайну хоробрість, горду свободу, котра схилила голову лишень перед повагою Польщи.“

„Усі козачі постаті“, пише Хмельовский,¹⁾ „які Залеский впроваджує до своїх пісень, не мають звичайно індивідуальних прикмет, не відзначають ся рисунком докладним і виразним, не висказують чувств собі лишень властивих. До таких пісень належать: „Dumka hetmana Kosińskiego“, „Czajki“, „Lach serdeczny“, „Wyprawa Chocimska“, „Zozulicz“ і др. Справедливо отже завважав Тишинський, що зміст тих думок ніколи майже не становить драма або оповіданє, лишень якісь згадки про славу, чувство, нераз опис“. Разять они також одностайністю, з чого їм уже зробив закид Гоциньский мовлячи, що „козаки Залеского суть в загалі вимускані, за сальонові — не суть такими, якими їх знаємо в кровавих подіях Запорожа“.2) „В тих мініатюрних образах“ по думці Спасовича³⁾ „трудно відрізнити Бояна від Вернигори і Наума, а князів і бояр кївських від Хмельницького і Мазепи“. Хмельовский справедливо закидає сим „думам“ недостаток елементу рефлексийного. „Гуляти, кохати і боротись“, пише він,⁴⁾ „се безперечно прикмети козаків яко маси не много думаючої, але щоби і гетьмани лишень такими думками були заняті, трудно припустити. Були чейже у них якісь глибші та ширші пляни, відносячі ся будьто до „рїчи посполитої“ будьто Запорожа. У Залеского нема з того ані слїду: зрабувати, спалити, убити ся, і барашковати — от і все. Осїбно беручи кожду думку, не много їм дасть ся закинути; але коли їх разом розбираєсь, легко мож завважати ті слабї сторони. Одностайність їх така, що хто пізнав кілька думок „історичних“ Залеского, може обійти ся без решти, если му ходить о головні прикмети, а не о чудово мелодійні стихи.“

Чи ж твори, котрі твереза критика так оцінила, і закинула їм яко одну із найважнїйших хиб легковаженє історичної правди⁵⁾ — можуть

¹⁾ Studya, II. 370—371.

²⁾ Poezye B. Zalesk. napisal S. Goszczyński в часописі „Demokrata polski“, Paryż, 1842, т. IV. стр. 230 і слїд.

³⁾ Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ, Петерб. 1865, стр. 467—468.

⁴⁾ Studya, II. 371.

⁵⁾ Rys dziejów literatury polskiej według notat Zdanowicza opracował Leonard Sowiński, t. III. 41.

вірно малювати жите козаччини, так щоби Залеского називати аж її органом? ¹⁾ Чиж можна сказати, будьто би в тих думках Залеского „заблисло дивне повторенє того жита, що гомоніло на дніпровому побережу“ ²⁾ Чиж поезії ті мож назвати „чудовим відгомонам української народної поезії“? Чиж можуть они бути відгомонам українських пісень історичних, тих дум, котрі Максимович називає вірними свідками замерклої бувальщини, довговічними памятниками козацького жита, ³⁾ а котрі сам Грабовський називає найріднішим воплощенєм того жита? ⁴⁾

Але міг би хто вказати на ті подробиці з жита козацького, на знанє топографії України і Запорожа, на деякі звороти мови, що нагадують народні думи, — звідкиж взяв їх Залеский, як не з тих дум? Чиж ті елементи не зближують поезій Залеского до історичних пісень українських? Деякі із згаданих елементів бачимо в козацьких рапсодах Залеского; він дійсно знав історичні українські думи і научив ся з них технічних їх слів, окликів, назв зброї, познакомив ся троха із світоглядом козаків, присвоїв собі деякі образи і порівняня людських дум, але усі ті материяли, котрі могли єго поезії справді наблизити до українських пісень, а надовсе становити дійсні, фактичні дані до реального представлення жита і чувств осіб, котрі він малює, усі ті елементи умів поет так перемінити, так перепутати, так перелицювати, що набирають они зовсім іншого значія, іншого духа, і дають нам в результаті сонні привиди, котрі, хоть мають своє жерело в дійсности, не належать до неї.

Читаючи деякі того роду твори Залеского, читаючи початкові їх стрічки, котрі нераз живцем взяті з народної думи, а котрим спольщені рускі слова надають властиву барву, дізнаємо того чувства, яке викликає в нас само жите; чуємо безпосередний віддих тих людей і того часу, який поет малює, забуваємо про се, що поет Поляк, говорить до нас по польскому, — так вірно віддає він духа народної пісьні; але чувство таке треває лишень хвилинку, бо вже слідуєча строфа або найблизша стрічка зміняє характер твору, а цілість переносить нас в неможливі, видумані обставини межі видуманих людей. Бачимо се н. п. в віршу п. з. „Wyprawa Chocimska“.

Trzema szlachy idą Lachy
A kozaki czterma wałą

¹⁾ Grabowski: Literat. i kryt. II. 108.

²⁾ ibid. II. 112.

³⁾ Українск. народ. пѣснѣи“ 1834, I. предисловіє-стр. IV. і V.

⁴⁾ Literatura i krytyka II. 111.

W trawach pławią się po pachu,
Z rusznic pała, świeca stała.

Строфа сеся живо нагадує початок української думи:

Ой пішли козаки на чотири шляхи,
Да на чотири шляхи а на пяте Подоле,
На кониках вигравають, шабельками блискають,
У бубни вдаряють.¹⁾

Перші два вірші і метрум цілої поеми бачимо в піснї, що зачинаєсь ось як:

Ішли Ляхи на три шляхи
Козаченьки на чотири,
А татаре поле вкрили.²⁾

Але уже слїдуюча строфа „думи“ п. з. „Wyprawa Chocimska“ крім метрума не має нічого спільного з українською народною поезією.

Gody bracia! Dzień wesoly
Jako mrowia koni, luda,
Lud i konie jak sokoły,
Nasz archanioł sprawia cuda.
Godyż, gody! Z boków, z przodu
Grzmi roznośna pieśń pochodu.³⁾

Так само має ся річ і з думкою п. з. Zozuliez.

Oj step mój ojciec, Sicz moja matka,
Orłowie mi rodzina
Pielegnowali młodsze me latka
Chowali jako syna.

Відповідний уступ людової української піснїж як звучить:

Ой Січ мати, ой Січ мати,
А Великий Луг батько,
Геї що у Лузі добре заробити,
Те у Січи пропити.⁴⁾

Если порівнаємо лишень ті дві строфи, приходить нам на думку слїдуюча суперечність межи теорією Залеского а практикою. Подаючи характеристику українських дум каже він, що поет як найбільше повинен

¹⁾ Максимович: Украинск. народ. пѣсни, 1834, I. дума п. з. „Выправа на Ляховъ“ стр. 29–30; пор. Чубинск. Труды, V, 881.

²⁾ Максимович: Малоросс. пѣсн. Москв 1827. стор. 15, Nr. XI.

³⁾ Pisma, II 57.

⁴⁾ Зборникъ пѣсень для співваючихъ Русинівъ, Львѣвъ, 1863. стр. 140.

„шанувати стан люду і краю в періоді, який малює“.)¹⁾ Між тим усі єго „рапсоди“ козацькі суть одною великою негациєю тої власної думки. Усе, що поет бере з народної пісьні, старає ся він ошліфувати, украсити, але під тим шліфом зникає уся визначна характеристика часу і людий, отримуємо в результаті зверхну красу без життя. Типовим на се приміром єсть згадана строфа думи Залєського. Характеристику козака тратимо з очий уже в третій стрічці пісьні Залєського. Певно не годилоб ся се із естетичним чувством Богдана, єслиб слідуєчи українській пісьні написав, що козак пропиває в Січи те, що польованьом і риболовством заробить в „Великому Лузі“; пише отже поет вмісто сього гарні вправді на позір слова, але немаючі ніякого значіня, що „orlowie pielegnowali mlodsze latka“ козака, і „chowali go jako syna“.

На тім і кінчимо характеристику т. з. „історичних“ поезий Залєського і їх стосунку до українських пісень народних.²⁾

¹⁾ Pisma, II. 57.

²⁾ На доказ, що Залєський знав значне число українських історичних пісень народних, та що уступні з них вставляв часто в свої поезії, наводимо кілька єго ремінісценцій із тих пісень.

a) Leci orzeł ponad morze, ku niebu on krzyczy,
Biadać biada kozakowi bez maci, bez Siczy
Szłocha mać, step ojciec łaje, a śmieją się ługi,
Poszedł wolny zaporożec carzycy w posługi!

(„Teligola“, pisma, IV. 61).

В. Гроховський звернув на се увагу, що Залєський пишучи сесю думу мав безперечно в тямці протинену-жалібну нуту пісьні народної, котрої першу строфу наводять.

Летів орел понад морем

Тай став голосити,

Ой не добре мні (?) бідному

На чужині жити (Tygodnik ilustrowany 1873., ser. II. Nr.

263, str. 21 в статі: J. B. Zaleski).

По мой думці піддала поеті помилка до написаня „Teligola“-и слідуєча пісьня, що боліє над упадком Січи і козацтва. [Розумієсь, що і пісьня наведена Гроховским відіграла свою ролю при формованю першої строфи]

Ой ви хлопці запорожії не гаразд зробили,

Що край тихий, степ веселий тай занастали.

[вар.: Москалю вручили] (стр. 27).

Ой зашуміли тугі лози, та ще кружії кручі

Ой заплакали славні Запорожці та із Січи ідучи. (стр. 20).

[Гл. Драгоманов: Політичні пісьні українського народу XVIII—XIX стол. Ч. I.

(1) Женева, 1883].

b) Ciężko, ciężko och przed nami
Pan Chmielnicki zawinił,

VII.

Пізнали ми вже духову атмосферу варшавську, якою віддихав Залеский до р. 1830. Позаяк не можемо крок за кроком слідити за розвитком поетичного творчества цього польського поета, а будемо розбирати його поезії, котрих велика часть написана по р. 1830, мусимо, щоби їх порозуміти, бодай в головному нарисі показати настрої духовий Залеского, его тодішнє становиско взглядом України, єї споминів, єї пісень, та описати обставини, що або сприяли або шкодили его творчеству, що лишили свої сліди на творах, які отсе маєм розбирати.

Нещасливі для Поляків події р. 1831 вдарили в найбільше наболілу струну чувства Залеского, в ніжкий нерв туги за любовою Україною. Бели давнійше, будучи ще в Варшаві, потішав ся надією, що ще до неї поверне, то тепер розвіялась сеся его надія. Рік 1831 відтяв ему раз на все дорогу на Україну. Обставина сеся лишень зміцнила его тугу, котру він так вірно переляв в гарну реву думку п. з. „*Spiewak tęskniący*“ :

Ach przed mokrą powieką
Darmo dzień mi tu płonie,
Wzrok jak pieśni daleko
Wiecznie w jednej tkwi stronie.
Ku niej tęsknię z wieczora,
Z jutrznią tęsknię i płacze,
Bom pożegnał nie wczora,
I nie jutro zobaczę.¹⁾

Друга із наведених строф єї думки нагадує слова знаної народної піснї:

Ой годину я думаю
А другую плачу,
Що я тебе мій миленький
Більше не побачу.

Те саме чувство пробиваєсь в листі поета із Штрасбурґа (з д. 28. січня н. с. р. 1836).

Ze ów pokój z kozakami
W Białej cerkwi uczynił. [Pisma, I 118.]

Ой чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницкий учинив,
Що з Ляхами, з мостивими панами в Білій церкві замирив.

[Записки о Южвой Руси, Кульшь, ч. I 51 — Антонович и Драгомановъ :
Истор. пьес. малор. Нар. I. стр. 110—113.

¹⁾ Pisma, 191.

„Не живу я на звичайному світі, але десь за семи горами, за семи морями в країні казки, зовсім блискучій-голубій. Скоро сяду до писаня, мисли мої як філя за вітром несуть мене все до одного берега, до заклятої тої царівни“¹⁾ (України).

З початку викликувала туга в душі поета живі спомини з України; а думка його занята сим одним предметом репродуковала вражіння молодости:

Zamierzchleś mi dawno z przed oczu
Mój kraju kochany, daleki,
Lecz w myśli, w tem dusznem przeźroczu
Zwierciedlisz się cudnie na wieki.²⁾

„По літах, по так довгих“, пише він³⁾, „прохолодив ся я з давнійших козацких поривів. Але і до нині, кілька разів задумаю ся о молодости, сеся фатаморґана виступає живо і виразно; чую голоси, що перегомоніли, бачу постаті, з котрими я давно розстав ся. Міг би я майже до слова повторити рапсод за рапсодом із сеї оплаканої домової епопеї не умореної, але сповитої, дрімучої там ку будучині. Справді! перекази люду і піснї люду вельми суть животворні.“

Серед туги поета за Україною обудились на дні серця живучі ті піснї — а їх голосна нута „grzmiąc z pod serca do uszu“ викликувала вітхненє, і тоді знов для нього „po spiece tylu tęsknych dni lśniła powrotna wiosna“⁴⁾.

Таку „повертаючу весну“ описує Залеский в листі до Люд. Набеляка, писаному в Парижи д. 2 н. с. падолиста р. 1832:

„Серце моє в тій хвили так єсть повне, що могло би люнути по-венею найріжнороднійших чувств, і на філях блискучих запалити барвами дуги дрімучу фантазю, та полинути в місяця далекі, часи минувші. Жию як пустинник сам серед моїх споминів про рідний край, родину, любов. Пишу богато. І піснї мої як води ручаю, в міру свого русла, плиткі то глибокі, мутні то ясні, відбивають однак щось із блиску і барви неба і околиць, через котрі пливають і дзвенять“⁵⁾.

Таку весну поетичного вітхненя мав Залеский кілька разів перед р. 1840. Коло р. 1834 познакомив ся він із славним великоруским пись-

1) Kłosy, 1886, t. XLIII. 138.

2) Pisma, I. 6.

3) Pisma, IV. 98.

4) ibid. IV. 45.

5) „Przewodnik naukowy i literacki“ Lwów 1885. стр. 526.

меником-Українцем Гоголем: „Довгі розмови“ з Гоголем, пише Духінська, „впроваджували Залеского в чудову країну, осьпівувану в его пісьнях. Гоголь спинув єму щедрою рукою материнки з над Дніпра і поета, що затужив за могилами і лиманами скунав, так сказатиб, в домашній атмосфері“¹⁾).

В таких хвилях щасливого настрою і одушевленя написав Залеский значне число поетичних творів, що мають перворядне значіне серед его писань.²⁾

В тім часі повстали такі его гарні думки як „Wyjazd bez wrotu“, „Młodo zaswatana“, „Dwojaki koniec“, „Zakochana“, „Pochód“, „Oboja wiosna“, та „шумки“ як „Ladaco“, „Śliczny chłopiec“ і др. Не зовсім отже справедливим видаєсь мені погляд Хмельовського³⁾, будьто-би „усе, що Залеский написав по р. 1830, не много причинилоє до побільшеня его слави“.⁴⁾

Не на довго могли Залескому вистарчити епомини молодости і України: з часом слабнули ті образи, котрі давнійше так плястично репродуковала его память.

Давнійші вражіння затерли ся або вичерпались, нові, котрі би відповідали потребам его серця, не прибували — талант его поетичний стратив головний свій доплив, і видимо зачав слабнути, поринаючи помало в тумані містицизму. Богдан сам се відчував, і згадував причини, за для котрих марнів его талант:

Mgła mi do oczu zawiewa z łona
W prawo i lewo ёmi naokolo,
Dumka na ustach brzęknie i skona
Niema bo niema, czego potrzeba!
Dawno mi tutaj nudno, niemilo;
Ni mego słońca, ni mego nieba
Ni mego czegoś, czem serce żyło!

1) S. Duchńska: Wspomienia o J. B. Zal. Bibliot. Warszaw. II. 1886.

2) До найгарнійших оригінальних поезій Залеского можна зачислити такі, як: „Spiewak tęskniący“, „U nas inaczej“, „W oman żurawi“ і т. п. де так і дροжить в кожій стрічці глибоке ревне чувство туги за Україною, — твори написані по р. 1830.

3) Studya, II. 356.

4) Згадані думки і шумки появили ся перший раз по части в Вільні р. 1838, а по части в Познані 1841—42.

Мені здаєсь, що „gawęda“ „Albo co“ (надрук. р. 1841) написана п'д впливом Гоголя, знаного із свого гумору. Сея „gawęda“ нагадує що до помислу українське народне оповіданє, записанє Кулішом п. з. „Очаківська біда“ [Гл. Записки о Юж. Руси I.]

Czem serce żyło, i pełne, brzmiące
 Slicznych i świeżych dźwięków tysiące
 Wiało ku mojej piersi roznośnie.

Річ певна, що се, „чим жило серце поета — се українські народні пісні“.

Звучна, радісна струна пукла в душі поета; але сумна, жалібна видала ще „na finał“ кілька чистих і глибоких мелодій в таких віршах як „U nas inaczej“, „W oman żurawi“ і т. д.

Небавом і той звук зачав завмирати під впливом невисказаних мук психічних, яким підлягав загал емігрантів,¹⁾ та никнути — розпливатись серед сумних, млявих, неозначених, до свисту вітру подібних, містичних зойків, котрі набирали вправді часом яснішого вигляду, але були се відбиті на хмарах відблески сонця, котре давно вже зійшло...

VIII.

„Українська дума“ пише В. Гроховський²⁾ „з одного боку поважна і торжественна як ціль війн українських, з другої сумна і ревна як їх

¹⁾ Пипін ось як описує настрої емігрантів польських.

„Психічний стан польської еміграції був відчайний. Була се не лишень утрата вітчизни з цілим полем до діланя, з цілим обємом вражінь, котрі від дитячих літ були для них дорогими, становили услівє їх істнованя, — се була також фактична утрата всякої надії на будучину. Люзия і містицизм, се оден приют для їх наболілих сердець. Вітчизна чим раз більше прибирала для емігрантів ідеальну стать землі обичної, украшену цілим засобом чувств, якими переповнені були змучені їх серця“. [Епизоды изъ литературныхъ отношеній малорусс. польскихъ. Вѣст. Европы 1886. II. 300].

Політичні стосунки тодішні в Європі не вказували ніякої надії, щоби способом природним мож було воскресити Польщу; потішали ся отже емігранти надією на поміч надприродну. Чувства сесі виражені в слідующих словах Залеского: „Маймо віру, що колись, дасть Бог, без примусу і насильства через саме лишень „jarzenie się prawdy“ (?) зкатоличить ся людскість (sic!) а славянщина спольщить ся (!) В невисказаному нинішньому народному горю кріпим ся великою вірою — ідеами віри, бо непохитно нам сповнять ся.“ [Pisma, IV. 99—100].

Віра сея відбилася в его пізнійших поезіях:

Ludu mój, ludu sponiewieranu
 Budujesz ciągle mogiły, krzyże,
 Aż na różaniec Pan lzy tve zniże
 I sam omyje bołące rany. [Pisma, IV. 99—100].

Поезія Залеского від того часу стратила інтерес для мешканців землі, відколи его:

Ptaka duszny och ostrzem wzłata
 Pomiedzy nadziejskie dziwy... [Pisma, IV. 73]

²⁾ Tygodnik ilustrowany 1844 t. XI. ser. II. Nr. 263 str. 121.

наслідки, часто гучна, гомоняча як оклики побіди, то знов щемяча як свист спис козацких. Если дума обіймає журбу і радощі життя родинного, називає ся думкою; коли гучніша і радісна, тоді єсть шумкою". Поділ сей, хоть не науковий¹⁾ відповідає однак найліпше фактичним поглядам Залеського, по котрим ділить він свої поезії. Хоть в виданях поезій Богдана подибуємо ту або там неконсеквенції супроти сього поділу, ми мусимо придержуватись одноцільного порядку. Рапсоди отже лицарські, що мають ширше тло історичне а котрі ми вже обговорили, зачисляємо до „дум, хоть деякі з них поміщені межі „думками“. Сеюж назвою означуємо ми твори, що мають за основу життя родинне або зміст, що не виходить поза чувства одиниці, її тугу і утіху. Розборови стосунку того роду творів Залеського до українських пісень народних посвятимо ми отсю частину праці.

„Двоякого роду думки бачимо у Залеського“, пише Тишинський, „т. є. двоякий мож в них розрізнити кольорит: одні суть або переводом або наслідованєм думок українського люду, другі суть відбиткою поезії неначе штучнійшої, чувства мов би сальонового. Прикметами перших єсть простота, слова ясні, мальовничі, виклад моралі або чувств не через розумованє але через образи з природи: прикметою других єсть зурбленє і тіньованє.“²⁾

Думки першого роду на мій погляд найгарнійші з всього, що написав Залеський. Суть то переклади народних українських пісень, але декотрі з них суть місцями так вірні і згідні з духом народної поезії, що, щоби їх написати, треба дійсно бути „обвіяним подувом українського воздуха, виколисаним звуками української пісьні“.³⁾

Жаловати лишень треба, що і тут не потрафив поет усюда задержати однакової міри, шліфуючи декотрі хрповаті може по його думці вірші впровадив фалшиві звуки до гарних тих думок. Найліпше побачимо се на примірах.

Одною з таких думок єсть: „Wyjazd bez rownotu“. Єсть се пересьлів цыкля типових т. з. „Коломийок“, що становлять мистецьку цілість. Український текст подаю із збірника М. Максимовича.⁴⁾

Стоїть явір над водою
В воду похилив ся,

¹⁾ Під думкою українською розуміє наука усталений рід поезії (пор. стр. 28 сеї праці).

²⁾ Rozbiory i krytyki t. III. r. 1854 str. 234—235.

³⁾ Lucyan Siemieński: Tygodnik Petersburski, 1839, 206.

⁴⁾ Малоросс. пѣсн. Моск. 1827, стр. 3—4.

На козака невзгодонька
Козак зажурив ся.

Stoi jawór wedle wody
A chyła się, chyła,
Płacze, nudzi kozak młody,
Bo ciężka nań chwila.

Тут поет добре віддав чувство, котре пісня народна пояснює відповідним образом з природи. В слідуючих строфах бачимо дальші відтинки того самого порівняня:

Не хили ся явороньку,
Ще ти зелененький,
Не жури ся козаченьку,
Ще те молоденький.

Oj nie chylaj się jaworze,
Zielonyś, młodziutki
I tyś chłopcze w rannéj porze,
Na co ci tam smutki.

В послідній стрічці чуємо вже згаданий фалшивий звук, що не годить ся із духом цілої строфи.

Не рад явір хилити ся
Вода корінь ние,
Не рад козак журити ся
Да серденько ние.

Jak się jawór chyłać nie ma
Fala wśród gałęzi,
Jak z suchemi stać oczyma
Serce na uwięzi.

Слідуюча строфа єсть уже додатком самого поети і не відзначаєсь розумною гадкою.

Kozak żegna kraj swój wiecznie
A gdzie w inszej ziemi
Tak miłują się serdecznie
Tak tęsknią za swemi?

Дальший уступ зближений знов до української народної пісні.

Ой поїхав в Московщину
Козак молоденький,
Оріхове сїделечко
А кінь вороненький.

Jedzie, jedzie przez dąbrowę
 Na cudze już strony,
 Siodło pod nim orzechowe
 A koń jego wrony.

Слідуюча строфа, хоч не єсть дословним переводом людової піснї, вірно віддає її характер :

O za Dunaj jedzie siny
 Na chleb gdzieś tułaczy,
 Swojój luběj Ukrainy
 Nigdy nie obaczy.

Ой поїхав в Московщину
 Да там і загинув,
 Свою любу Україну.
 На віки покинув.

Ту поет знов поступив собі супроти духа людової української піснї, а іменно, він доповняє се, що виходить уже із змісту цілої піснї і де в народному творі на позір бракує полученя; таке доповнюване, а особливо незручне, єує лишень вражінє цілости. В українській піснї, що не зачеркнена на широкі розміри епічні, надibuємо зараз по виїзді козака згадку про єго смерть та про могилу, яку він собі казав успати. Польському поетови видавало ся таке оповіданє недокладним, вставив отже на тому місци ще слідуючі вірші :

Rok za rokiem krwawe boje
 Przez długie tam lata
 Jak potomstwo liczy swoje
 Hoduje dla świata.

Idą przecie miłsze chwile
 Grób stoi gotowy.

Людова піснєя ніколи не називає годину смерти мильшою хвилєю. Дальше згоджуєсь знов думка Залєского з українською піснєю.

Każe wszczepić na mogile
 Kalinę u głowy.

Będą ptaszki dniem i nocą
 Dzióbać po kalinie,
 Może kiedy zaszczebiocą
 Wieść o Ukrainie.

Казав собі наспати
 Високу могилу,

Казав собі посадити
В головах калину :

Будуть пташки прилітати
Калиноньку їсти,
Будуть мені приносити
Від родоньку вісти.¹⁾

Зовсім в такому самому стосунку, як „Wyjazd bez powrotu“ до наведеної народної піснї, стоїть думка Залеского п. в. „Młodo zaswatana“ до української людової думки.

Чи я в лузі не калина?
Да чи я в лузі не зелена?
На щож мене поламано,
І в пучечки повязано?
Нещастє моє,
Недоля моя...

Czyż ja na polu nie kalina?
Czy ja na polu nie jedyna?
Czemuż mnie tak w moje rano
W pączkach jeszcze połamano?
Niedolaż moja,
Moja niedola!

Да чи я в батька не дитина?
Да чи я в батька не кохана?
На щож мене засватано
І свїт мені завязано?
Нещастє моє,
Недоля моя...

Czyż ja u ojca nie dziecina?
Czyż ja u ojca nie jedyna?
Czemuż, czemu w moje rano
Cały świat mi zawiązano?
Niedolaż moja,
Moja niedola.

Ой як вийду за ворота,
Сама стану як сирота

¹⁾ Варіанти сеї піснї народної подибуємо у Чубинського, (Труды, V. 319) і у Саламона Счастлиого (Коломийки, Львдвѣ, 1863, 8).

Усеї дівки в танка грають,
 Мене к собі не приймають
 Нещасте моє,
 Недоля моя.

Wyjdę czasem poza wrota,
 Chodzę, brodzę jak sierota,
 Miła družka mnie z daleka
 Zajrzy ledwie i ucieka.
 Niedolaż moja,
 Moja niedola.

Lo! Vja

Перших двох стрічок слідууючої строфи не знаходимо в жадному варіанті сеї пісьні; у Максимовича¹⁾, звідки її беремо, бракує ціла сеся строфа. Найліпше ще годить ся із цілостею думки уступ, котрий подібнемо в варіанті у Чубінського.

Ой піду я до Дунаю,
 Сама собі полумаю,
 Шука риба в морі грає
 Сама собі пару має,
 Нещасте моє,
 Недоля моя.²⁾

Chodzę, brodzę zawsze Izawa
 Szumi Dąbrowa i Rasawa,
 Rybka buja w swojej wodzie
 Buja ptaszek na swobodzie.
 Niedolaż moja,
 Moja niedola.

Аналогічного місця сеї пісьні, котре би можна порівнати із послідною строфою думки Залеського не міг я віднайти, хоть послідні її 4 стрічки відповідають духови української народної поезії:

Sen, sen to luby, to się śniło.
 W sercu znów smutno i niemilo!
 Rybolówka rybkę młodą
 Rozłączyła oto z wodą.
 Niedolaż moja,
 Moja niedola.

¹⁾ „Малорос. пвсн.“ 70, 71, 72.

²⁾ Чубінськ. „Труды“ V. Nr. 23 стр. 1197.

Українська пісня кінчить ся у Максимовича ось як :

Чи не було річеньки утопити ся ?
 Чи не було кращого полюбити ся ?
 Були річки постікали,
 Були кращі повмирали.
 Нещасте мов,
 Недоля моя.

Гарний варіант сеї пісні подибуємо у Куліша.¹⁾

Просту а так гарну думку п. з. „Dwojaki koniec“²⁾ перетворив Залеский з української пісні народної, котру беремо із збірника Чубінського.³⁾

Ой любило ся двоє дітей сердечне,
 Присудив Господь розійти ся конечне.
 Ой рік любили ся, а два не виділи ся,
 Ой як ся вздріли обоє розболіли ся.

Залеский вважав річею відповідною пропустити перші дві стрічки, котрі бачимо у всіх варіантах сеї пісні: але на тім думка его скостала

Rok się kochali, a dwa się nie widzieli,
 Zbolały serca, oboje na pościeli.

Дівчина лежить у батенька в коморі,
 Молодий козак при зеленій дуброві.

Leży dziewczyna w komnacie swej na łożu,
 A kozak leży w dąbrowie na rozdzożu.

Tam u dziewczyny wezglowie i puchowe,
 A u kozaka żupanik och pod głowę.

Сеї строфи нема в українській пісні.

Ой дівчиноньці га їсти, пити носять,
 Молодий козак зимної води просить.

Tam u dziewczyny na leki wina, miody,
 A u kozaka ni kropli nawet wody.

Дальших віршів, котрі бачимо в варіанті у Чубінського, не находимо зовсім в інших українських збірниках, нема з них ані сліду в думці

¹⁾ Записки о Юж Руси II. 243, Нр. 9.

²⁾ Pisma, I. 249.

³⁾ Труды V. 372. Нр. 727. А.

Залеского, тому опускаємо їх зовсім, а порівнуємо даліше лишень подібні місця.

Над дівчиною отець і мати плаче,
А над козаком та чорний ворон краче.

O nad dziewczyną rodzina cała płacze,
A nad kozakiem och siwy orzeł kracze.

Oboje biedni, wnętrzności ogień pali
Cierpieli srodze, cierpieli i skonali.

Сеся строфа з тим „ogniem palącym wnętrzności“ становить разячий фалшивий тон в тій гармонії народних звуків.

O! nad dziewczyną po siole w dzwony biją
A nad kozakiem po lesie wilki wyją.

Сі два вірші подибуємо в варіанті сеїж пісьні у Жет. Павлього.¹⁾

За дівчиною всі дзвони задзвонили,
А за жовняром всі звірі затрубіли.

В другім варіанті Чубіньского²⁾ сеся строфа звучить ось як :

Ой по дівчині та дзвони задзвонили
А над козаком та луги зашуміли.³⁾

Закінчене сеї думки Залеского єсть мабуть оригінальним єго помислом, бо не подибуємо єго в збірниках народних пісень.

Kości dziewczyny grób zamknął poświęcony,
Kości kozaka bieleją na wsze strony.

Думки : „Wyjazd bez powrotu“, „Młodo zaswatana“ і „Dwojaki koniec“ надруковано перший раз в Познані 1841—1842 в виданю поезий Залеского; міг отже поет мати уже під рукою відповідні українські пісьні із збірника Максимовича, чи то з видання першого з р. 1827, чи з другого з р. 1834.

В першому виданю сього збірника міг поет знайти також пісьні, що становлять основу думок єго п. з. „Pochód“ і „Zakochana“. Пісьні ті носять на собі виразні знамена поезії штучної, а не людвої. Одну з тих пісень, в котрій бачимо зміст думки „Zakochana“ подибуємо перший раз вставлену в текст оперети Ів. Котляревского : „Наталка Полтавка“, виданої р. 1819⁴⁾, можемо отже припустити, що автором єї був

¹⁾ Pieśni ludu ruskiego II. 55. Nr. 16.

²⁾ Труды, V. 373.

³⁾ Важнійші варіанти сеї пісьні гл. : Kolberg, Pokucie, II. 55. Nr. 55. Nr. 65. — Zbiór wiadomości do antropol. kraj. VIII. 172, ibid. XIII. 239. — Головацький III. (a). 45. Nr. 5.

⁴⁾ Библиотека Опишкєвича I. 78.

Котляревский. Завдяки однак своєму людському характерови стала ся она дуже популярною і ввійшла до збірників пісень народних. Певно з тої самої причини вважалась і друга із згаданих пісень, що починаєсь словами: „Засвітали козаченьки“, твором людским. Вставив її Кухаренко в текст своєї оперети п. з. „Побут на Кубані“, або „Чорноморці“ (напис. р. 1836). Який же стосунок сих пісень до поезій Залеского?

Думка п. з. *Zakošana*¹⁾ єсть дословним майже переводом пісень, поміщеної в „Наталці Полтавці“:

Віють вітри, віють буйні
 Але дерева гнуть ся,
 Ой як болить серце моє,
 Самі сльози льють ся.

Wiatr szeleści po topoli
 Pomiata kalina,
 Och/serce, serce boli,
 Łzy płyną a płyną.

Уа

Трачу літа в лютім горю
 І кінця не бачу,
 Тільки мені лекше стане
 Як нишком поплачу.

Młode latka w smutku leca
 A nadal rozpacze,
 Wtedy tylko lżej mi nieco
 Gdy w kątku popłaczę,
 Не поможуть сльози щастю
 Серцю лекше буде.
 Хто щаслив був хоть часочок
 По вік не забуде.

Друга частина сеї строфи у Залеского відмінна.

Łzy niedoli mej nie zmożą
 Lecz służą za leki,
 Kto miał jedną chwilkę błogą
 Ten biedny na wieki.
 Єсть і люде, що і моїй
 Завидують долі,
 Чи щаслива та билинка
 Що росте у полі?

¹⁾ Pisma, I. 248.

Czemuż taka wążła, blada
 Chylam się na wiosnę
 Ja roślinka mdła rosada (?)
 Na wydmach tu rosnę.

Ой у полі на пісочку
 Без роси на соньці,
 Тяжко жити без милого
 В чужій сторононьці.

Naokoło piasek suchy
 Ni rosy ni słońca
 Nadal burzy, zawierzuchy,
 Przygody bez końca.

Без милого долі нема
 Стане світ тюрмою,
 Без милого щастя нема
 Нема і спокою.

Залеський переклав сесю строфу свобідно:

Ludziom śmiechy, ludziom dziwy
 Że szlocham daremnie,
 Och! a luby czarnobrewy
 Daleko odemnie!

Слідуючу строфу народної пісні поет опустив, а дальші дві подав
 в свобідному переводі:

До кого я пригорну ся
 І хто приголубить,
 Коли нема того тута,
 Який мене любить.

Ni do siebie mnie przygarnie
 Ni ja go przytulę,
 Za Dunajem tęskni marnie
 A kocha tak czule!

Прилетілаб я до тебе
 Да крилець не маю,
 Сохну, чахну я без тебе,
 Всяк день умираю.¹⁾

Jak kukulka na obłędzie
 Zrywam się och we śnie,
 A w pustyni schnę i więdnę
 I kocham boleśnie.

¹⁾ Максимович, 1827. ст. 47—48; порівн.: Żeg. Pauli II. 131.

Початок думки Залського: „Pochód“¹⁾ нагадує отсі слова народної пісні:

Туман поле, туман покриває,
Марусенька сина в військо виряджає.²⁾

Chmurą powiał proch od ziemi
Kozackie mkną półki,
Zakukały w ślad za niemi
Dwie rzewne kukulki.

Дальша частина думки єсть переспівом згаданої вже української пісні, поміщеної перший раз в збірнику Максимовича³⁾ а опісля в опереті Кухаренка.

Засвистали козаченьки
В похід з полуночи,
Заплакала Марусенька
Свої ясні очи.

Hałasują surmy, trąbki
Na pochód roznośnie,
Dwie kukulki, dwie gołabki
Zawodzą żałośnie.

Слідуючі дві строфи, хоть висказують ту саму гадку в думці Залського і народній пісні — значно від себе різнять ся.⁴⁾

Не плач, не плач Марусенько,
Не плач, не жури ся,
За твого миленького
Богу помоли ся.

Прощай, прощай мій синочку
Да не забавляй ся,
За чотири неділеньки
До дому вертай ся.

Matka płacze, luba płacze
W łzach toną nieledwie,
Chociaż z konia o kozacze
Pożegnaj obiedwie!

1) Pisma, II. 31.

2) Чубинській, Труды т. V. с. 1197. Нр. 23.

3) Малоросс. пѣс. 1827, с. 24. Нр. XVII.

4) Одна строфа в думці Залського на тім місці пропущена.

Serce, synu miły, złoty,
 Bóg z tobą niech będzie,
 W płaczu twoje my sieroty
 Wspominaj nas wszędzie.

Дальший перевід єсть доволі вірний.

Ой рад би я матусенько
 Скорійше вернуть ся,
 Да вже щось мій вороненький
 В воротах спіткнув ся.

Matko, matko, żal mię chwyta,
 Żal niema języka,
 Coś i koń mój zły wrózbita
 Wciąż mi się spotyka.

Ой Бог знає, коли вернусь,
 В якую годину,
 Приймиж мою Марусеньку
 Як рідну дітину.

Czy powrócę albo zgine
 Bóg tylko wie w niebie,
 Weź że matko tę dziewczynę
 Za swoją do siebie.

Ой радаб я Марусеньку
 За рідну прийати,
 Да вже не так вона мене
 Буде шанувати.

Serce, synu! twe kochanie,
 Ta luba dziecina
 Choć za wszystkim świat mi stanie,
 Nie stanie za syna.

Ой не плачте, не журітесь
 В тугу не вдавайтесь,
 Заграв кінь мій вороненький
 Назад сподівайтесь.¹⁾

Bóg ci matko lzy odpłaci
 Znów będziem żyć błogo,
 Ależ koń mój rzy do braci,
 Bądź zdrowa niebogo!

¹⁾ Варіант сеї піснї подибуємо в збірнику Ж. Павлього: II. 64.

На народній піснї оснував Залеский також етеричну свою думку п. з. „Owoja wiosna“.¹⁾ Осє і слова української піснї, що містять в собі головні мотиви першої частини сеї думки :

Не всі тоті сади родять,
Що весною розвивають ся,
Не всі тоті поберуть ся,
Що з маленька покохають ся.²⁾

Половина саду цвите,
Половина розвиває ся ;
Половина вінчає ся,
Половина розлучає ся.³⁾

Пісоньці тїй відповідають отсі стихи думки Залеского :

Nie wszystkoć to kwiecie, co buja ku wiosnie,
Da jagody już ;
Nie wszystkać ta młodzież, co ma się miłośnie,
Pobierze się tuż !

Oj wiosna z tem kwieciem wciąż igra obłędnie
Nie wiele och dba,
Połowa bo większa jałowo powiędnie
Za miesiąc za dwa.

Перша частина сеї думки, зближена до народної української піснї, представляє нам з одного боку одушевлене і радість на вид весни і молодости, а з другого біль і жаль з причини обсипаючих ся цьвітів і марніючого людського життя. Другаж єї часть, а особливо послідні дві строфи, що вискажують містичну задуму монаха, не годять ся з цілостію думки, вовсім не відповідають духови української народної поезії.

Думка сеся написана коло р. 1840⁴⁾ т. є. в часї, коли релігійно містичний настрій вступає у Залеского на місце молодечої веселости і охоти до життя.

„У Залеского переводи з живих українських пісень так суть змінені“, пише Ів. Франко⁵⁾, „так перероблені на фантастичвий лад, вибуялі поза нормальні границі поетичної правдоподібности, що читаєш, і сам собі не віриш, що могли бути люде, котрі за правду вважали сю фата-моргану. Прошу для приміру прочитати его думку п. з. „Ukaranie“, щоби

¹⁾ Pisma, I. 246.

²⁾ Waclaw z Oleska, 221. Nr. 14

³⁾ Чубиньск. Труды, V. 96. Nr. 200. — Вариянти гл Головацкій II 773. Nr. 111 і Чубиньск. V. 198. Nr. 400.

⁴⁾ Поміщена в виданю поезій Зал, що появилось в Познані р 1841 2.

⁵⁾ „Зоря“, Львів 1886 стр 117: „Й. Б. Залескій“.

переконати ся, який дивогляд зробив той „Український Боян“ з нашої простої а в простоті своїй так реальної пісні: „Не ходи Грицю на вечерниці.“

Що тикаєсь сеї пісні, котру Залеский переробив на думку п. з. „Укаганіє“, мусимо признати справедливість сьому критикові; з рештою переконаємо ся о тім небавом. Не менче однак мусимо вважати не зовсім вірним погляд І. Франка, о скільки він відносить ся до загалу думок Залеского, оснований на українських піснях народних. Наведених шість думок, котрі ми порівняли з їх оригіналами, суть на се найліпшим доказом. Бачили ми, що думки ті не виступають поза границі поетичної правдоподібности але противно, будучи будьто дословним будьто свобідним пересьпівом українських пісень, суть часто вірними образками з життя і чувств українського люду.

Одна лишевь обставина видаєсь мені дивною, а іменно: *чому Залеский такі думки, як „Swiat otatień mych“¹⁾ або „Ludmilla“, котрі не мають нічого спільного з народними піснями, називає „думками з пісень українського люду“, коли між тим ані не згадує про людовукраїнське походженє тих думок, котрі суть дійсно майже дословним переводом українських пісень народних? — Сього не умію я собі пояснити.*

Перейдїм тепер до думки п. з. „Укаганіє“. Основу сеї думки взяв Залеский із загально знаної слїдууючої української пісні:

Не ходи Грицю на вечерниці,
 Бо на вечерницях самі чарівниці,
 Котра дївчина чорнобровая
 То чарівниця справедливая.
 В неділю рано зіля копала,
 В понеділок рано зіля полокала,
 В вівторок рано зіля варила,
 В середу рано Гриця строїла.
 Ой прийшов четвер, вже Гриць умер,
 Ой прийшла п'ятниця поховали Гриця.
 В суботу рано мати дочку била,
 На що ти доню Гриця строїла?
 Ой мати, мати, жаль ваги не має,
 Нехай Грицуню`нас двох не кохає,

¹⁾ Пісні української „Powij witre bujny (!) mylu“(!), на котру Залеский поглянувсь (Pisma, I 18) а котра має мати подібний зміст не удало ся мені відшукати. Так само не міг єї знайти Ів Франко (Зоря 1886. 117.) і тому вважає сею пісню видуманою.

Нехай кохає мене одну
 Чарівниченьку справедливую.
 Нехай не буде ні їй, ні мені
 Нехай ся Гриць наїсть сирої землі.¹⁾

До думки Залеського „Укаганіє“ дадуть віднести ся слідуєчі слова, виняті з листу Л. Семєнського до М. Грабовського; „що тикаєсь переводів пісень, довершуваних Українцями,²⁾ не знаю справді, яким то чудом они, сини тої самої землі, обвіяні тим самим воздухом, виколисані тими самими пісьнями, так плохо їх переводять. По моїй думці, если міні пісьнь народна, хоть як нераз не обладжена, усе вискаже, що хоче, щоби я знав і відчув, — на щож сею сильну барву розпускати водою? На щож се довге варійованє на коротку тему?“³⁾

І дійсно розпустив Залеський водою коротку, ядернисту і гарну українську пісьню. Здавалась она ему певно надто простою: старав ся отже її ушляхотнити: але чи ему се удалось? чи се було потрібне? Мусіло ему неподобатись вже само імя „Гриць“, заступив его отже дивачним іменем „Archory“, котре так разить в пісьні, взятій з життя сільского люду. Сесяж „Макрына“ і „Aniela“ переносять нас десь до сфер, що стоять поза житєм сільского люду на якісь „wieczory“, на котрі не мож певно показатись в мужицкій свитці.

Nie chodź mój Archory
 Na cudze wieczory,
 Młoda go Makryna
 Prosi, upomina.
 Daremnie Makryna
 Prosi, upomina,
 Nie słuchał Archory,
 Chodził na wieczory.

Строфа сеся що до звязи гадок і стилю нагадує народну польську пісоньку:

Dudni woda, dudni
 W murowanéj studni,
 A dla czego dudni?
 Bo jest woda w studni.

¹⁾ Зборник пісень, Львів, 1863, 87. — порівн. Максимович: Малор. пѣсн. 107. Nr. LXVI. — Чубинск. Труды, V. 429 Nr 820, 421, Nr 809.

²⁾ Семєнський мав тут на думці українсько-польских поетів.

³⁾ Tygodnik Petersburski, r. 1839, str. 206.

O nie chodź Archory
 Na cudze wieczory,
 Bo twa czarnobrewa
 Ciężko ubolewa.
 Tak ludzie mówili
 I dobrze radzili.
 Nie słuchał Archory,
 Chodził na wieczory,
 I chodził dzień po dniu,
 Tydzień po tygodniu
 I bawił się długo,
 Bo kochał już drugą.
 A kłął się Makrynie
 Że dla niej aż ginie,
 Choć ta wie od ludzi,
 Że ją tylko ludzi.

Цілий сей уступ, крім того ще дві строфи, містить ся в чотирох стрічках людової пісні: чиж се не „długie waryowania na krótkie tema?” А стиль цілої думки, особливож послідної наведеної строфи, живо нагадує знаний гумористичний вірш В. Сирокомлі (Кондратовича):

„Rzecz taka:
 Książd Baka“ i t. d.

В думці, в котрій уже в природи річи не можна розвинути ширшого епічного образу, входжене в подробиці може лишень викликати неприємне чувство. У всіх творах того роду єсть стислість найгарнішою прикметою. Не мож отже назвати вдатними таких уступів сеї думки, як опше місця, де росте трут-зіле і др. Серед сього опису губять ся трагічні вірші, що становлять кульмінаційну точку людової пісні.

Нехай не буде ні їй, ні мені,
 Нехай ся Гриць наїсть сирої землі.

Prędzėj będzie w grobie,
 Ani mnie, ni tobie.

Тота сама хиба виступає виразно до кінця думки; її закінчене містить ся в слідуєчих стихах народної пісні:

Ой мати, мати, жаль ваги не має,
 Нехай Грицуню нас двоих не кохає.

Ach! o matko miła,
 Wiem, com uczyniła,

Jego ukaranie
 Za przyklad zostanie,
 Bo żal niema granic,
 Nie uważa na nic,
 Niechaj młodzież płocha
 We dwóch się nie kocha.

В отсій строфі зробив Залеский яркий психологічний промах, котрий міг був легко оминути, еслиби був лишень придержував ся вірно тексту народної пісні.

Співак народний переїсши ся в положенє дівчини, що допустилась злочинства, знав, що могла она довершити убійства лишень під впливом жалю та в пориві заздрости, над котрою трудно запанувати; ділаючи під впливом того тяжкого чувства метить ся она за свою смертельну образу. Усе се по майстереки віддав людовий теній в двох стихах. У Залеского представляєсь нам дівчина якоюсь вирафіюваною збродняркою; її злочинство не єсть пімстою за індивідуальну кривду — але радше результатом якоїсь загальної філософічної теорії. Дівчина тотя з сими словами на устах:

Wiem, com uczyniła!
 Jego ukaranie
 Za przyklad zostanie..

Подібна більше до філософічного убійці Раскольникова¹⁾, як до сельської зведеної любки.

Усе се доказує, що поет, у котрого тони, звуки, трелі і блески ставили ся на зазив, коли хотів їх віддати словами — не розпоряджав так змістом життя; удалось ему пераз дійсне житє убрати в реальну форму, коли пішов за проводом народної пісні, але сейчас тратив з ока реальне житє, скоро віддалив ся від сеї провіднички.

На закінченє сього розділу мушу ще згадати про думку, котру Залеский вставив до поеми „Damian, książę Wiśniowiecki“. З думки сеї, званої загальною²⁾ в Галичині і на Україні подаю лишень ті уступи, о котрі нам розходить ся.

Суєїд оре, суєїд сїє,
 У суєїда зеленіє
 А у мене ні орано
 Ані жита не сїяно.

¹⁾ Гл повість Достоевского: „Вина і кара“.

²⁾ Зачинаєсь она:

Щож я буду бідний діяв,
 Що я жита не посеїв.

У сусіда обороти,
 У сусіда повні стоги
 А у мене ні то нивки
 Анї сіна стебелинки.

У сусіда хата біла,
 У сусіда жінка мила
 А у мене ні хатинки
 Анї щастя анї жінки.¹⁾

У Залеського відбилась сея частина піснї в слїдуючому уступї поети :

U sąsiada ładna żona,
 Dzieci, pokój u sąsiada,
 Rodzi niwa niestłoczona,
 Mnie jednemu wiecznїe biada.
 U mnie żony ani dzieci
 Ni pokoju rok już trzeci.²⁾

Вплив тої самої піснї особливо що до форми бачимо в віршу п. в. „Со ми ро тем“.

Pięknież ciepło na Wołoszy,
 Raj, jak w raju tu rozkoszy :
 Chlėb bieluchny, pytlowany,
 Winogrady jak burzany.

Слїдуюча строфа має також зміст, подібний до народної сеї піснї :

U Wołocha żona, dzieci,
 U Wołocha sąd się kwieci,
 Domek schludny i wesoły
 A gościnnie sute stoły³⁾

IX.

Який рід поезій розуміємо під „веснянками“ і „шумками“ Залеського? Позвольмо на се відповісти самому поетови.

„Присвоїв я собі для тих пісень назву українську, назву, в котрій так ясно відбиваєсь їх зміст, зміст веселий, а котра єсть спільна усім спорідненим племенам, як довга і широка Славянщина. Дійсно рід таких

¹⁾ Waclaw z Oleska, 351—352. — Чубинск Труды, V. 232—233.

²⁾ Pisma, II. 60.

³⁾ ibid. II. 77—78.

пісень єсть чисто хліборобський, природний у нас як барвінок, над Вислою і Дніпром, Савою і Мотлявою, межі нашою людністю простою а сердечною. Сербі і Українці або Русини як в інших поважніших родах поезії так і в сьому ведуть перед. Веснянки і шумки сербські єуть солодкі, тихі, пестотливі, представляють щось старогеленського, якийсь стан щасливого настрою люду. Українськеж галасливі, сьмілі, шалені зраджують все, що забулась давна недоля. Помимо сеї ріжницї в дусї, так само з одних і з других бухає неначе запах і тепло весняне, підохочуюче до сьмілої, пустої а часом і поривистої гадки; они упокоють троха, але без слїду слезливих ніжностей або безвстидного бовтаня. Шумки чарують ще окремою власною своєю мелодїєю, котра стоїть в яркім контрасті до мелодій думок. Шумки а думки, то правдиве українське „Allegro“ і „Penseroso“. Як сих мелодїя тужлива, болюча, протятла, так знов тих охоча, радісна, скочна. Музики і поети можуть з них черпати гарні, численні до безконечности мотиви; не менша їх з відси як і поетів чекає слава. Я прочуваю, що сей рід поезії в своїй порі при загальнім замилованю до лагідности, простоти і племінних обичаїв по старому (?) буйно у нас розростати ся може. Музики і поети, доки їм стане молодости, будуть мати до сего вічно форму і зміст під рукою“¹⁾

Вірний своїм поглядам звернув ся Залеский до сього роду української поезії, і з них черпав своє вітхенє. Тому веснянки єго і шумки носять на собі виразні знамена сього впливу. Не можу вдавати ся в докладний розбір дрібних єго відтінків, мушу лишень завважати, що українським веснянкам і шумкам народним завдячує Залеский в великій мірі той ясний кольорит, яким відзначають ся усі єго поезії, а передовсім легку, звучну форму стиха, і жваве метрум.

Прикмети ті ясно виступають особливо в тих шумках Залеского, котрі порівнаємо з відповідними піснями народними.

Перша з сих шумок має заголовок: „Ladaco“²⁾

„Веселість, а сердечна простота, деколи наївність панує в тих творах, котрі мають напис: „Ladaco“, „Śliczny chłopiec“ і т. п. Змісту їх не можна подати, бо они властиво змісту не мають: веселість має таку прикмету, що не конче вяже ся з якимсь тісно означеним предметом, але єсть проявою того стану душі, в котрому леда дрібниця викликує невисказану неприємність“³⁾ Для сих прикмет шумок не подаємо їх змісту, лишень ставляючи їх поруч відповідних пісень народних вкажемо на взаїмний їх стосуюнок.

1) Pisma, 159—160.

2) ibid. II. 175.

3) Chmielowski, Studya, II. 373.

Бодай ся когут збудив,
Що мене рано збудив,
Малая нічка, мала,
Ѓщем ся не виспала.

Kogut krzykliwe licho
Nie siedzialby to cicho,
Mała bo nocka, mała,
Jeszcze się nie wyspała.

Причини Боже ночи,
На мої чорні очи,
Причини і другу
На мене молодую.

Nie wstanę taki z rana,
Doprawdym spracowana,
A mnie do pracy szkoda,
Wom sobie hoża, młoda.

Бачимо, що сеся строфа, хоть єсть свобідним пересьпівом людовой пісьні, вірно віддає її характер.

Казала мені мати
Зелене жито жати,
А я жита не жала,
В бороздоньці лежала.

Gnała mnie matka wczora
Pleć żyto, póki pora,
A jam nie pleła żyta,
W brózdzie leżałam skryta.

Шумки так відповідали успособленю Залєского, що в них лишень, єсли відступив від тексту народной пісьні, потрафив в тому самому на-строю і кольориті розвивати в легкі відміни ті мотиви, котрі пісьнь на-родна подавала лишень в завязку. В той спосіб розвинув він в кілька гарних строф отсі стихи :

А я собі гуляю
Як рибка по Дунаю.
Стоялам на колодці
Моргалам на молодці,

З гаю молодці, з гаю
Я чорні очи маю.¹⁾

В тій строфі зближив ся знов Залеський до народної пісні і знов від неї відходить не змінючи характеру цілоти.

Na kładce nuż w swawole,
Płasać i mrugać w pole,
W lot z dala mlódź się zrywa,
Bom taka czarnobrewa.

Тую саму строфу вставив Залеський до іншої веснянки п. з. „Czarnoksiężniczka“.

Do mnie, do mnie chłopcy młodzi
Czarne oczy mam.

Такий самий характер має друга шумка п. з. „Śliczny chłopiec“.²⁾ Текст пісні народної, котра єсть єї первовзором, подаю із збірника Чубіньського.³⁾

А я люблю Петруся
А сказати бою ся,
Ой біда не Петрусь
Біле личко чорний вус.
Wzniosły, smukły i młody
O nielada urody,
Śliczny chłopiec, czego chceć
Czarny wąsik, biała pleć.

Як не виджу Петруся
То від вітру валю ся,
Ой біда і т. д.
Gdy się spóźni godzinę
To mi tęskno aż ginę,
Śliczny chłopiec i t. p.

Дальше знов поет розвиває ширше мотиви, зазначені лишень в народній пісні, і в їх дусі творить нові строфи, в котрих пробиває ся та сама простота і наївна сердечність, якою дише отся українська пісня. За примір нехай нам послужить послідна строфа, до котрої не бачимо аналогічного місця в народній пісні :

Co to będzie och dalej
Żeby my się pobrali,

¹⁾ Пісню народну подаю із збірника Чубіньського Труды V. 13. Нр. 32. вар. гл. у „Wacł. z Oleska“ (str. 446. Nr. 358).

²⁾ Pisma, II. 176.

³⁾ Труды, V. 101; вар. ibid. с. 223; Wacł. z Oleska, 256.

Sliczny chłopiec, czego chceś
Czarny wąsik, biała pleć.

Як бачимо, переспів сеї пісні доволі гарний; лишень рефрен: Sliczny chłopiec, czego chceś і т. д. переведений не зовсім зручно.

X.

Найвизначніше місце межі легкими блискучими творами Залеского, котрі він сам називає „фантазіями“, займають: „Rusalki“ і „Kalinowy most“; їм посвятимо сеї розділ праці.

Trzeba chcąc czucie rozszerzyć

Tworzyć bóstwa i w nie wierzyć.

Сеї стихи помістив Залеский яко „motto“ перед заголовком своєї поеми п. з. „Rusalki“ і зовсім справедливо. Божества, котрих імя має ціла фантазія, такі, яких він нам малює, існували лишень в уяві Залеского; сам їх собі сотворив. Люд український зовсім інакше представляє собі ті богині. Не буду тут вдаватись в подрібний розбір сеї поеми. Що тикаєсь її відносно до українських пісень народних, то жадна з них по моїй думці не відіграла ніякої ролі в генезі „Русалок“. Пісня, що зачинаєсь „Fit, fit, fit, fit przepióreczko“, про котру сам автор пише, будьто би она живцем взята з української пісні народної, не міг я віднайти в українських етнографічних збірниках. ✕

Єслибисьмо мали перевести глибшу аналізу поеми п. з. „Rusalki“, то переконалибисьмо ся, що частини поетичних матеріялів, котрі бачимо в сьому творі Залеского, треба нам шукати поза Україною, а іменно у німецького романтика Е. Фрідр. Шульце. Твір сього поета: „Die bezauberte Rose“, виданий р. 1818, зовсім відповідає любовним мріям Богдана, коли він писав свої „Русалки“. Ті богині Залеского зовсім не подібні до тих русалок, яких сотворила уява українського люду, — пригадують живо „феї“ Шульцого. Часть уступу п. з. „Cudowność“¹⁾ відповідає 22, 23, 24, а особливо 25, 26 і 27 строфі першої пісні поеми: „Die bezauberte Rose“. Русалки отже Залеского суть по моїй думці наслідком змішання тих понять про русалок, які має український люд — і плоду фантазії німецького романтика; із тих то матеріялів та із своїх тодішних стосунків любовних склав Богдан твір майстереский під взглядом форми, в стилу собі лишень властивому.

Зовсім інший характер має друга фантазія п. з. „Kalinowy most“. Перша єсть погідним молодечим фантазованьом про любов та єї

¹⁾ Pisma, I. str. 100, 101, 102.

дива — а друга виражає глибокий жаль за минушою буйною молодістю, єсть признакою, котра вказує, що фізичні і духові сили поета зачали вже тоді марніти.

Головний помисл, котрий Хмельовський називає сто разів поетичнішим від усіх споминів і жалів поета за молодістю¹⁾, оснований на вірованнях і піснях українського люду. „Український народ“, каже сам поет в дописці до сеї фантазії, „любить символічні порівняня: улітає радо до тої тайної симпатії межи природою а чоловіком. Житє людске, се у нього вода, що бурливо пливе: молоді літа, се милі гості, що вибігають десь на калиновий міст, за котрими треба гнати з цвітами, щоби попрощатись. Калиновий отже міст, се мов якась чародійна кладка на водах життя, по котрій мрія за мрією весняних літ раз на все вимикаєсь“.²⁾

Слова сеї Залеского не о стілько виражають віровання українського люду, о скілько суть єго власним поетичним поясненєм народних пісень, що виспівують жаль за минушими молодечими літами.³⁾

В отсій піснї містить ся головна основа „Калинового мосту“.

Воли мої половні, чому ви орете?

Літа мої молодні, чому марне йдете?

Літаж мої молодні, тож ми жаль за вами

Здає ми ся, що я не був годиноньки з вами.

Запряжу я штири коні, коні вороненькі,

Та полечу здоганяти літа молоденькі.

Та буваю, ні гадаю, літа здоганяю,

Пішли літа з сього світа як лист по Дунаю.

Здогонив я свої літа на кленовім⁴⁾ мості

Та верніть ся літа мої, хоть до мене в гості.⁵⁾

¹⁾ Studya, II. 383.

²⁾ Pisma, I. 257—258.

³⁾ Чоловіка, що тужить за щасливими молодечими літами, порівнує піснь народна до орла що літає високо, як се бачимо в слідууючій ревній піснї:

Летить орел понад морем по високій високости,

Плаче козак старесенький да по своїй молодости.

Літа мої молодні, де ви ся поділи?

Чи ви в луги чи в байраки гет від мене полетіли?

Літаж мої молодні, де ви ся поділи?

Завили ся в кленовий лист, да в ліс полетіли? [Максимовичь, Укр. народ. п'єсн. 1834. I. 170. Нр. 38; — порівн. Zeg. Pauli II. 80].

⁴⁾ У Кольберга [Pokucie II. 131] кленовім мості; *ibid.* Nr. 214. кедровім мості.

⁵⁾ Kolberg, Pokucie, II. 131. Nr. 215.

Деякі гадки і образи поетичні краще суть віддані в слідуєчому варіанті сеї піснї:

Запрягайте хлопці коні, коні вороні,
 Доганяйте літа мої, літа молоді.
 Ой догнали літа мої в калиновім мості:
 Верніте ся літа мої хоть до мене в гості.
 Не вернем ся, не вернем ся, не будем вертать ся,
 Булож тобі молодому, було шанувать ся...
 Не вернем ся, не вернем ся, не маєм для кого
 Не вмів єсь нас¹⁾ шанувати як здорова свого.²⁾

Отся строфа основана на тих піснях становить ядро цілого поетичного помислу фантазії „Kalinowy most“.

Woda duża i burzliwa,
 Kalinowy most mój stoi,
 Spodem ku mnie przyhukiwa,
 Wała, wała goście moi.
 Wślad za nimi tu na moście,
 Wślad ostatni puszcza kwiatak,
 Bądźcie zdrowi mili goście,
 Nie zawrócę młodszych latek.³⁾

Строфа сеся повторяєсь, кілька разів впроваджує поет на калиновий міст нову громадку споминів з щасливої своєї молодости:

Bądźcie zdrowi goście mili!

кликає поет, коли пращаєсь із послідною юрбою споминів:

Wody codzien mętniej płyną,
 Co dzień smętniej serce kwili...
 Darmoż, darmo Ukraino
 Piewcy twego mija latko,
 Oj zapłaczmy po cichutko,
 Więdnę wcześniej moja Matko...
 Z utęsknienia, och ze smutku.
 A ustawnie mi się marzy
 O minionej lubej wiosnie,
 Gdym sam jeden i miłośnie
 Budził z mogił twych guślarzy!⁴⁾

¹⁾ У Чубінського: [Труды V. 83, Нр. 174]: „Не вмів же ти шанувати здоровчя свого“.

²⁾ Українські піснї, видав Данило Каменецкий, Петерб. 161; порівн. Чуб. Труды II. 129-

³⁾ Pisma, I. 257.

⁴⁾ Pisma, I. 273—274.

Леле! Весна поетичного вітхення, весна молодечого одушевлення безповоротно для Залеского минула; з його ліри не плывуть уже звуки чисті, мьльодійні, жвавї, але понурї, холодом проймаючі зойки, сповиті в туман містицизму. Декотрі гарні уступи „Калинового мосту“, — се послїдні „милї гостї“ з чудової країни споминів молодечих лїт Богдана.¹⁾

XI.

Українські народні піснї, на котрих виплекав ся талант поетичний Залеского, не могли не полишити свого сьлїду і на мові его поезий.

Уже сам зміст їх, взятий з життя українського народу або і просто із українських пісень, приневолював поета користуватись для вірнійшої характеристики українсько-руськими словами.

І так описуючи сцени з життя українського люду, входячи в его сьвітгляд, натякуючи на его вірованя та обряди, уживає таких українських слів, котрі мають в тому обемі своє стереотипове значїне: н. п. zozula (I. 266)²⁾ = возуля (вмісто kukulka); trut ziele (I. 198) = трут-зіле = тройзіле; lubystek (I. 255) = любисток; tuman (I. 136) = туман; oman (I. 244) = оман; bis (II. 174) = біс (bies); czort (II. 269) = чорт (вм. czart); bojaryni (II. 76) (вм. družbowie weselni) = бояре; chorowody (II. 143) = хороводи; guślar (IV. 192, I. 255) = гусяр; torban (I. 136) = теорбан (також торбан); prysiudy (II. 63) = присюди.

Малюючи жите козацке мусїв знов поет натрафити на предмети, образи і понятя, котрі або насамперед відбили ся в мові руско-українській (часом взятї з татарської мови) або на котрі нема зовсїм в польській мові відповідних слів н. п. buńczuk (I. 138), buńczuczny (ibid) = бунчук, бунчучний; kureń, kurennu (IV. 4) = курень, куренний; koszowy (IV. 17) = кошовий; czajka (IV. 11) = чайка; bajdak (II. 144) = байдак; Sicz = Сїч; ług (IV. 4) = луг; majdan (II. 83) = майдан; bajrak (II. 37) = байрак; słobodzki (I. 260) — слободський; porohy (I. 233) = пороги.

Обряди церковні і релїгійні звичаї руско-українського люду мусїли Залескому також піддати свою пайку слів, чужих польській мові: на пр. Spas (II. 15) = Спас; ładan (I. 133) — ладан; władyka (II. 226) =

¹⁾ „Калиновий мїст“ написав Залеский коло р. 1839, як про се сьвїдчать спомини Сев. Духїньської (Bibliot. Warszawska r. 1886 t. II. str. 382).

²⁾ Числа римські означують том, а арабські сторону львівського виданя (з р. 1877) поезий Залеского, де знаходить ся відповідне слово.

владика; przystół (II. 225) = пристіл; kryłos (II. 15) = крилос; sag-skie Wrata (II. 226) = царські врата; lik (II. 116) = лик; chram (I. 78) = храм; czerńcy (II. 119) = черці; ihumen (II. 15) = ігумен; monastyr (II. 15) = монастир; molebeń (II. 134) = молебень; metro-polita (II. 117) = метрополіта; wira (II. 119) = віра і т. д.

Але пригляньмо ся важнішим язиковим проявам, які дають ся завважати в українізмах Залеского.

1) Деякі слова взяті з руско-української мови задержують руску фонетику.

a) **h** вмiсто **g**: hromada (II. 58) = громада.
 gospodarzyć (II. 73) = господарити.
 rozhovor (I. 241) = розговор.
 poroży (I. 147, I. 233) = пороги.
 hukać (I. 205) = гукати.
 przyhukiwać (I. 273) = пригукувати.
 hoży (I. 140) = гожий.
 kniahinia (I. 270) = княгиня.
 hołowa (II. 154) = голова.
 horują (IV. 61) = горюють.

б) **u** вм. **a, e**: siudy } сюди.
 tudy } (II. 63) = туди.
 prysiudy } присюди.
 guślara (genet.) (IV. 198) = гусяра.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 rozpukłych (I. 194) = розпуклиених (розпуклих).
 ług (IV. 4) = луг.

в) **o**ю, **o**го вм. **o**ю, **o**го: młodzięc } (I. 147) = молодець.
 młojec }
 poroży (I. 147) = пороги.
 hołowa (II. 154) = голова.
 korol (II. 17) = король.

г) **no** вм. **nie**: chmurno } хмарно.
 smutno } (II. 64) = смутно.
 wietrzno } —
 nudno } нудно.
 dworno (II. 76) = — —
 pewno (I. 151) = певно.

д) lubystok (I. 255) = любисток.
 kniaź (I. 138) = князь.

wira (II. 119) = віра.
 molebeń (II. 134) = молебень.
 czort (II. 269) = чорт.
 trochi (II. 184) = трохи.

2. Часом українсько-руські слова зовсім не суть спольщені:

porohy (I. 233) = пороги.
 prysiudy (II. 63) = присюди.
 hołowa (II. 154) = голова.
 korol (II. 119) = король.
 rozhowor (I. 241) = розговор.

3. Інші знов спольщені лишень по часті під взглядом фонетичним.

guślarz (IV. 198) = гусяр.
 mōłodziec (I. 147) = молодець.
 przyhukiwać (I. 273) = пригукувати.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 syzopióry (II. 144) = сизоперій.

4. Декотрі слова зовсім спольщені під взглядом фонетичним.

winograd (II. 77) = виноград.
 bodziak (I. 205) = бодак.
 przystół (II. 15) = пристіл.
 klik (I. 221) = клик.
 kraśnolicy (I. 211) = краснолиций.
 kraśnopióry (II. 114) = красноперий.
 klekot (I. 269, 152) = клекіт.
 wzorzec (II. 141) = взорець.
 liwady (IV. 15) = левади.
 nizać (IV. 10) = пизати.
 czerniec (II. 119) = чернець.
 bezludzie }
 bezchlebie } (IV. 21, 77) = безлюдь.
                   } безхлібе.
 rówieśni (IV. 114) = ровесні.
 nizem (IV. 62) = пизом.
 naślednica (II. 134) = наслідниця.
 Krasawica (II. 147) = красавиця.
 pobratymy (I. 222) = побратими.
 bylinka (II. 135) = билинка.
 mizina (II. 141) = мизинна (мизинець).
 właść (II. 141, IV. 119) = власть.
 bogomodlec (II. 134) = богомолець.

przyzostać się (IV. 5) = призвістати ся.
 nadbać sobie coś (IV. 63) = надбати собі.

5. Часом слова українсько-руські задержують руску фонетику, а мимо того не разять польського уха, бо свобідні від тих прикмет, котрими руска фонетика відріжняє ся від польскої:

krasa (I. 242) = краса.
 um (I. 215) = ум.
 dumka (I. 17 і т. д.) = думка.
 lubka (I. 198) = любка.
 zazula (I. 266) = зазуля.
 rusa kosa (I. 140) = руса-коса.
 oman (I. 244) = оман.
 ostrowy (I. 108) = острови.
 kajać się (II. 65) = каяти ся.
 podumać (I. 257) = подумати.
 zadumany (I. 259) = задуманий.

6. Декотрі слова, взяті з українсько-рускої мови, тому затримують руску фонетику, бо не мають в польській мові слів фонетично анальоґічних.

hoży (II. 140) = гожий.
 hukać (I. 273) = гукати.
 niezabudka (IV. 5) = незабудька.
 rozhowor (I. 241) = розговор.

7. Інші знов затримали руску фонетику, хоть мають фонетично анальоґічні слова в польській мові.

bis (bies) (I. 171) = біс
 gospodarzyć (II. 73) (gospodarzyć) = господарити.
 guślar, guślarz (I. 255) (gęślarz) = гусяр.
 poroży (I. 233) (progi) = пороги.
 rozpukłych (rozpekłych) (I. 194) = розпуклих.

8. Деякі слова спільні язикови польському і рускому, ужті в сему значіню, яке мають в рускій мові:

zorza (I. 142) = gwiazda = зоря.
 proch (II. 31) = pył = порох.

9. Подибуємо також у Залеского цілі звороти рускі хоть спольщені.

na wzawody (II. 75) = на взаводи.
 na dobry dzień (II. 58) = на добрийдень.
 żal się Boże! (I. 225) = жаль ся Боже.

10. Рідше знаходимо флексійну форму руску.

luda (II. 33, 142) вм. ludu = люда.

kanі (II. 69) вм. kania (nomin.) = каня (діяль. кані).

11. Деякі слова, взяті Залеским з українсько-рускої мови, суть походження церковно-славянського.

carskie wrata (II. 115) = царські врата.

wladyka (II. 226) — владика.

Spas (II. 15) = Спас.

chram (I. 78) = храм.

ładan (I. 133) = ладан.

lik (II. 117) = лик.

12. Другі знов слова, запозичені Залеским з рускої мови, дістались до неї з язика грецького за посередництвом мови церковно-славянської.

ihumen (II. 15) = ἱγούμενος = ігумен.

monastyr (ibid) = μοναστήριον = монастир.

kryłos (ibid) = κληρος = крилос.

diakon (II. 15) = διάκονος = дякон.

13. Часом бере Залеский з українсько-рускої мови слова, що мають походження татарске або турецке.

majdan (II. 83) = майдан.

bajrak (II. 37) = байрак.

buńczuk } (I. 138) = бунчук.

buńczuczny } = бунчучний.

basztan (IV. 97) = баштан.

torban (I. 136) = торбан.

bajdak (II. 144) = байдак.

14. Велике число чувственників, се прикмета язика українсько-руско-го.¹⁾ Тому Залеский бере їх часом з того язика.

cur tobie! (IV. 8) = цур тобі!

cyt, cyt! (II. 94) = цит, цит!

alla, drała! (II. 36) = гала-драла!

ura ho! (I. 131) = гура га!

na dobrydzień! (II. 58) = на добрийдень!

żał się Boże! (I. 225) — жаль ся Боже!

15. Мова українсько-руська, особливо поетична, дуже любить ся в словах здрібнілих (deminutiva); тому і Залеский, хочачи зблизитись до

¹⁾ Порівн. Dr. Em. Ogonowski: Studien auf dem Geb. d. ruth. Spr. s. 314.

пісень українських, уживає слів здрібнелих, утворених способом властивим рускій мові :

siostrzyca (I. 222) = сестриця.

bylinka (II. 135) = билінка.

16. У Залеского подибуємо дуже часто слова зложені (composita) [українсько-руська мова ними дуже радо послуугуєсь] взяті з рускої мови, або утворені в її дусі :

chórowody (IV. 134) = хороводи.

kraśnopióry (I. 101) = красноперий.

złotopióry (I. 211) = золотоперий

syzopióry (II. 114) = сизоперий.

kraśnolicy (I. 211) = краснолиций.

zielonokosa (I. 237) = зеленокоса.

słowomocen (II. 142) = словомоцен.

złotostrunny } (I. 102) = золотострунный.

złousty } (I. 102) = золотоустий.

bezludzie } (IV. 21) = безлюдь.

bezechlebie } (IV. 21) = безхлібе.

bogomodlce (II. 134) = богомольці.

cudotwórca (II. 141) = чудотворець.

złotobramy (IV. 6) = золотобрамай.

złotowierzchy (ibid) = золотоверхий.

półkównicy (IV. 24) = полководці.

wieńconośny (IV. 233) = } (вінценосний) {

sławopiewca (ibid) = } (славопівець) {

wieńconośca (II. 143) = } (вінценосець) {

latopiscy (II. 102) = літописці.

неужив.

Ось і перегляд найважніших українізмів, що дістались в великій мірі за посередництвом українських пісень народних до поезій Б. Залеского.

XII.

Щоби показати стосунок поезій Б. Залеского до українських пісень народних і вплив їх на Богдана взагалі¹⁾ мусимо ще раз зібрати коротко найважніші гадки, розвинені в попередних частинах сеї студії, додаючи при тій нагоді ще деякі нові подробиці.

¹⁾ Я не мав намірени показати точно усі дрібні відтінки цього впливу: тут хотило мені о виразні сліди, о головні признаки впливу українських пісень народних, які подибуємо в деяких поемах Залеского.

Залеський міг зовсім справедливо сказати, що „piastunką mi była ludu дума, nim serce rozbrzmiało w swojej nucie“¹⁾.

Народна пісня, в котру він вслухував ся в дитячому віці, розвинула в ньому поетичне успособлене, котре вже тоді мож було завважати в хлопчині. Пізніше „була українська дума тим леготом, котрого подув добував з серця поета мов з арфи чудові звуки“. Якіж се були звуки, і о скільки в них мож було розпізнати тони самого леготу, що їх ви-кликував?

В перших творах Залеского, п. п. в „Dumie o Waclawie“ і др., бачимо лишень зміст народної пісні. Їх форма се незручна ще свита, зроблена на клясичну моду. Не багато ріжнить ся стилем від сеї думи „Janusz Bieniawski“; але тут бачимо вже дрібні жемчуги народної поезії, вставлені доволі ще незручно в незовсім відповідну оправу власної его композиції. В дальших поемах подибуємо що раз більше елементів, взятих з українських пісень народних, але поет получив їх з собою таким оригінальним, таким дивним способом, що годі їх там нераз розпізнати.

Вияток під тим взглядом становлять декотрі „думки“ і „шумки“, котрі суть майже дословними переводами українських пісень, хоть і ту, як ми бачили, не зовсім удаєсь поетови вирватись із зачарованого круга — із властивостей свого поетичного таланту.²⁾ Прикмети сі завважав на собі сам поет:

Pierwiej z sercem dźwięk pogodzę,
I czyściejszy, upiększony
Po samotnej puszczam drodze.³⁾

Той отже дар прикрашування народних мотивів додає его творам характеристичного блиску, але стирає з них первістну барву. Вроджена сеся прикмета его таланту перемінилася ся пізніше у Залеского в означену теорію, по котрій користав він із народної поезії.

¹⁾ Pisma, II. 45, i IV. 65.

²⁾ Се, що говорять І. Бравдес про англійського поета, Томса Моора [Гл.: Główne prądy literatury europejskiej w XIX. stóleciu, t. IV. str. 219.] даєть ся майже до слова сказати про Залеского:

„Має він еротичну фантазію, як другі поети еротичну пристрасть. Любить він усе, що єсть гарне, ніжне, вибране лагідне і ясне, само для себе без пристрасти, або контрасту. Не подає він ніколи оповіданя переповненого подіями, ніколи не представляє сильного контрасту, і не загребує ніколи чувства довгою, глибокою задумою. Любить він цвіти, дерева, а не его коріне. Предмети, котрі его причаровують, причаровують го першим вражіньом; суть они гарні, осліплюючі блищать перед зміслами, займають більше око і ухо як серце.“

³⁾ Pisma, I. 179.

Pieśni ludu — jedwabników
Przędza na wiatr lśniąca, lekka,
Któs jej doda świetnej kraszy,
Umaluje, złotem przelka,
I na wieczne, wieczne czasy
Adamaszki i atlasy,
Na królewskie gdzieś pokoje
I na dziewic wszystkich stroje.¹⁾

Залеский звичайно так сильно малював первістне прядиво, так гу-сто перетикав тканину витворами своєї власної уяви, що в „адамашках“ тих ледво ту або там виглядала народна ткань, хоть она часто, як ми се бачили, становила головний помисл поетичного твору. Сесю первістну людову українську основу старали ми ся по можности видобути на верх з під золочених оздіб самого поета.

В історичних думках Залеского стосунок той доходив до сього ступеня, що поет покидає зовсім основу народної поезії, а навіть історії, лишень плід своєї ясної уяви перетикає ту або там прядивом народних українських слів і образів поетичних.

Тому „лицарські рапсодії“ Залеского з життя козацтва мають відмінний характер, і зовсім інчим переняті суть духом, як історичні народні українські думи.

Того роду твори Залеского впливали вже з его ідеї, а іменно, щоби „Поляне з над Дніпра збратались з Полянами з над Висли“.

В тій цілі представляє нам поет в своїх думках історію не таку, яка була, але таку, яка відповідала его снам і ідеалам.

Lachy-Sławianie, jak w moich snach,
Jak w mojej nucie, słowach i pieśni,
Byliby sobie bracia rówieśni.²⁾

Се, що ми доси сказали про відносини поезій Залеского до пісень народних, відносило ся більше до їх змісту. Під взглядом форми і артистичного оброблення усі майже критики признають Залескому незвичайні прикмети. Міцкевич каже, що „Залеский буде все до розпуки допроваджувати тих, котрі би хотіли полюбити штуку для самої штуки“.³⁾ Навіть В. Цибульский, котрий думає, будьто би ті, що наслідують людову поезію, ніколи не взнесуть ся до правдивої штуки⁴⁾, одушевляє ся зверх-

¹⁾ ibid. II. 103.

²⁾ Pisma, IV. 206.

³⁾ Rzecz o literaturze słowiańskiej, rok drugi 1841—42 str. 239.

⁴⁾ „Таких поезій, утворених самим людом, не наслідують, ті, що їх наслідують, як Залеский, ані межі людом ані серед читаючого світа не суть популярними,

ною будовою поезій Залеского, і дивує ся, звідки бере він свої ритми і ритми? „Суть они у нього такі рухливі, такі легкі, що під тим взглядом ніхто му не може дорівнати.“¹⁾ На слід сеї загадки, до котрої по думці Тишинського²⁾ „сам лишень Залеский має ключі“, трапив уже Цибульський, говорячи, що мова Залеского єсть немов мелодія пісень українських.³⁾ Так! Звучний і легкий ритм більшої частини поезій Залеского се ритм українських пісень народних, котрий так тісно звязаний з їх мелодією. Уже з тих пісень Залеского, котрі ми порівнували з українськими народними піснями, моглисьмо переконати ся, що він прпевоїв собі в цілости не лишень ритм поодиноких стихів, але і будову метричну цілих строф. Типовими ясними примірами на се єуть такі думки, як „Młodo zaswatana“, „Wyjazd bez powrotu“, „Dwojaki koniec“, „Zachowana“, „Pochód“ і шумки „Śliczny chłopiec“, „Ladaco“ і т. д.

Українські шумки взагалі, в котрих будова така легка, свобідна і мелодійна, подали Залескому найбільше метричних взорів, і до них мусів би звернути ся той, хто би хотів докладно під сим взглядом розслідити твори Залеского, котрі займають так значне становище в історії польської ритмики. Що тикаєсь отже мелодійности стихів, котру він завдячує українській народній поезії, можна про нього сказати, его власними словами, що він

. . . . . na gody narodowe
W dumie złotej lub piosence,
Ruską nutę, polską mowę

не втиснуть ся до глибини народного життя, а з другого боку хоть мають претенсію, не взнесуть ся до правдивої штуки. Що pomoже, еслибисьмо собі присвоїли цілий крам образів, метафор слів, наколи з ними не сполучимо висшої думки? [Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX. wieku, str. 323]. Противний погляд на єю справу висказав Вацлав з Олеска: „Хтож заперечить, що народні пієсні, будучи образами, в котрих кождий нарід вайвірнійше малює свій характер і винуряє свої чувства, описуючи звичаї і всякий обичай, — єуть найдокладнішими речниками життя на родного“. [Гл. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, Lwów r. 1833. Rozprawa wstępna str. XVI] „Поезії Міцкевича і Залеского визначають ся без взгляду на думки сьвіжостию мови, чимсь новим в способі виражуваня своїх гадок, чого від разу не можемо поняти, а що, коли близше застанемо ся, представляє ся нам яко спосіб висловленя, застосований до природи а уживаний людом особливо в его пієснях“ [ibid. XXI.] О скілько сеєя послідна думка вправдива, о скілько она тикаєсь Залеского, старали ся ми виспе показати

¹⁾ Odczyty o poezji polskiej str. 233.

²⁾ Rozbiory i krytyki III. 185.

³⁾ Odczyty str. 232.

Jak dwie siostry, dwie królowe
 . . . . . wiódł pod ręce.⁴⁾

Прегарні, звучні і незвичайно докладні рими, се вже заслуга самого Залеского, бо народна поезія, що має звичайно рими дуже свободні і недокладні, могла єму в тім вигляді хіба дуже скупого достарчити матеріялу.

Знане українсько-руського язика, котрого поет научив ся в молодости, а котре відсвіжував собі при помочи пісень народних, причинило ся не мало до сформованя ся у нього такої мови, якою він орудував. Хотячи додати своїм поезіям місцевого кольориту уживав Богдан дуже часто українських слів, котрі відповідно польонізував.²⁾ В тім вигляді представляє мова Залеского дуже цікавий предмет для знатока і историка польского язика.³⁾

Але докиньмо ще на закінченє кілька слів до характеристики стосунку поезій Б. Залеского до українських народних пісень.⁴⁾

Хоть пісьні ті, як ми се бачили, так велику відиграли ролю в історії поетичного творчества Залеского, хоть так сильно вплинули на характер єго поезій, мимо того лишень дуже мала їх частина написана в народному дусі. Впливало се вже з природи єго поетичного таланту, котрий не в міру сильно вибував в абстрактційному напрямку.

Тут приходять мені на думку слідуючі слова польского письменника Ед. Одиця.

„А тямши ти“, пише він звертаючись до Залеского в своїх „Споминах“⁵⁾, „між іншими того жайворонка, що то хотячи ніби присісти на житному колосю — котре під ним угиналось, взбивав ся знов до гори,

¹⁾ Pisma, II. 98.

²⁾ Найбільше українізмів бачимо в поемі п. з. „Trechtymirowski monaster“ (Pisma, II. 108.)

³⁾ В пізнійших літах, хоть поет сам не уникав українських слів, виступав супроти „przedrzeźniania ruszczyźnie wbrew smakowi i czystości naszego języka. [Listy Zaleskiego do A. Mickiewicza, Kłosy, 1886. XLIII. 119. (лист датований: Fontenebleau 6. lutego 1842)].

⁴⁾ По докладнійшому розборі людоговго українского елемента в поезіях Залеского перестають бути пустими фразами деякі порівняня. Зрозуміємо тепер і слідуючі слова Спасовича: „Обам матеріялів поетичних Залеского був оґраичений. Стосуюнх їх до єго фантазії єсть такий, що все проміне дійности, котре проходить через сеєю фантазю, заломлюєсь дуже сильно, і дає хроматичні образи. Кождий промінь перетворюєсь в дугу, а за тими дугами, трелями і кольоратурами, за натовпом найсубективнійших чувств винкнуть первістай мотиви і суть цілі поеми, котрих зміет можна би подати лишень з великою трудностію. [Geschichte der slavischen Literaturen von Pypin u. Spasowic, Leipzig, 1883 S. 221].

⁵⁾ „Wspomnienia z przeszłości“ A. E. Odyńca str. 415.

і щебетав що раз голоснійше? Ти порівнював єго жартом до духа поета, що хотівби оперти ся на земних підпорах“.

З тим жайворонком мож порівнати самого Залєського. Буйна, легка єго уява уносила го понад сьвіт земний в країну ідей і мрій. Колосє народної поезії, що виросо з реального ґрунту, з життя і чувств люду, угинало ся під ним; він знов взбивав ся в країну улуди, але рівночасно віддаляв ся від дійсности. Тому єго поезії, в більшости випадків, о тільки мають виразну форму, о скільки суть вірною відбиткою дійсности, о скільки дух поета, мов той жайворонок, тріпаючи крильцями удержав ся на колосю української народної поезії.

Олександр Колєсса.

P. 1892.

INSTITUT
BADAŃ LITERARNYCH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-63

F

6170